

KALFJES  
BIJ  
DE KOE

# Kalf bij Koe, maar hoe?

Een praktijkhandleiding voor alle melkveehouders die overwegen om de kalfjes langere tijd bij de koe te gaan houden.  
Zo'n 25 melkveehouders gingen je voor, en deelden hun kennis en ervaringen.

# Inhoudsopgave

<b>Inleiding</b>	3	Afkalfstal/afgescheiden ruimte voor pasgeboren kalf en moederkoe	21
<b>VOORBEREIDING</b>	4	Voorjaarsafkalvende veestapel	21
<b>1. Motivatie</b>	5	Pleegmoeder-systeem	21
Argumenten om te starten met KbK	5	Maternale zorg	22
<b>2. Zelfeducatie - kennis opdoen</b>	6	Eerste contact tussen moeder en kalf	22
Collega's bezoeken	6	Biestmanagement	22
Verdiepen in natuurlijke gedrag van koe en kalf	7	Acceptatie kalf door moederkoe	22
Centraal informatiepunt met verzamelde KbK-informatie	8	Groeiontwikkeling	23
<i>Interview Leonie Cornips - Ieren luisteren naar de koeien</i>	9	Water en voedsel	23
<b>3. Financieel plan</b>	12	<b>7. Melken van moederkoe</b>	24
Eenmalige opstartkosten	12	Melkstal	25
Structurele kosten	12	Robotmelken	25
Structurele besparingen	12	Uiergezondheid moederkoe	25
Opbrengsten	12	Uierbehandeling	25
<b>4. Stal- en managementaanpassingen ten behoeve van KbK</b>	13	Part time KbK, tegen overmatig zogen	26
Huisvestingsysteem	13	<b>8. Hygiëne en algehele gezondheid</b>	27
Weidegang	13	Wanneer is een kalf ziek?	28
Aparte afkalfruimte	13	Preventieve maatregelen	28
Hygiëne	14	Raadpleeg de dierenarts	28
Vloer	14	<b>9. Spenen en scheiden</b>	29
Kalvercrèche	15	Na het spenen	29
Speenruimte	15	Terug in de kudde	30
Ziekenboeg	15	Verwildering/agressiviteit voorkomen	30
Vrijstatus van dierziekten	15	Fokkerij aanpassen	30
Hoorns	16	Voorbeeld stappenplan: spenen en scheiden	31
Checklist kalfbehoefte en veiligheid	17	<b>10. Afzet melk - steeds meer opties!</b>	33
<b>AAN DE SLAG</b>	18	<i>Interview Janina van der Drift - Kalverliefde</i>	34
<b>5. Zoogperiode</b>	19	<b>11. Afzet vlees - wat zijn de opties?</b>	38
Directe overgang naar 3 maanden KbK	19	John Arink - over afzet zuivel én vlees	39
Kortere periode KbK	19	Boerderij Ruimzicht- #kalfbijkoe zuivel én vlees	40
Langer dan 3 maanden KbK	20	<b>12. Argumenten om wel/niet te starten</b>	41
Een deel van de kalveren volgens KbK-principe houden	20	<b>Literatuurlijst</b>	44
<b>6. Geboortemanagement</b>	21	<b>Colofon</b>	45



# Inleiding

In 2019 meldden twee caring farmers – een gangbare en biodynamische melkveehouder – zich los van elkaar bij Stichting Caring Farmers: beiden hadden ruim 10 jaar ervaring met het houden van kalfjes bij de koe en beiden wilden hun kennis delen met andere agrariërs. De campagne Kalfjes bij de Koe ging van start. Met deze campagne maakt Caring Farmers de omschakeling voor melkveehouders makkelijker en helpt zij burgers om kalf bij koe zuivel te vinden.

Sinds 2019 is er veel gebeurd. #KalfbijKoe zuivel is te koop bij biowinkels en supermarkten door het hele land. In 2023 is er 1 miljoen liter verkocht onder het merk Kalverliefde en Zuiver Zuivel. Caring Farmers, Kalverliefde en Ekoplaza maakten landelijke reclame voor kalfbijkoe zuivel op landelijke tv en radio. Het aantal melkveehouders dat de vaarskalveren 3 maanden bij de moeder houdt, is met 6 nieuwe boeren gestegen naar 30.

Ook werd in 2019 de Vernieuwde Wet Dieren aangenomen. Deze wet zegt dat de veehouderij zich moet aanpassen aan het natuurlijke gedrag van dieren. Koeien zijn zoog-, kudde- en graasdieren. Grazen in de wei en het zogen van het kalf bij de moeder zijn beide wezenlijk onderdeel van het natuurlijke gedrag van koeien. Toch houdt nog geen 1% van de Nederlandse melkveehouders het kalf nog langere tijd bij de koe. En de kennis is nagenoeg verdwenen.

Het implementeren van het 'Kalf bij Koe'-systeem (KbK) is niet gemakkelijk en vraagt om veel aanpassingsvermogen van de boer en van de consument. De melkveehouderij is de afgelopen decennia flink veranderd, waarbij praktische kennis om kalveren bij de koe te houden grotendeels is verdwenen. Ook binnen de wetenschap is weinig aandacht besteed aan dit thema. En van de boeren die nog wel praktijkkennis hebben, zijn er nog geen twee boeren te vinden die op éénzelfde manier hun kalveren bij de koe houden.



Deze handleiding dient ter ondersteuning van boeren die de overstap willen maken en zoekende zijn hoe zij het KbK-systeem kunnen integreren in hun eigen bedrijfsvoering. We claimen niet dat deze handleiding wetenschappelijk is onderbouwd of dat hier dé enige juiste manier beschreven staat. De inhoud in dit document is samengesteld op basis van praktijkverhalen en praktijkvoorbeelden van Caring Farmers die Kalf bij Koe houden, in combinatie met bestaande literatuur en aangevuld met kennis van dierenartsen. Het is aan onderzoekers om dit thema verder te bestuderen en we hopen van harte dat dit in de nabije toekomst zal gebeuren. Het KbK-systeem

Caring Farmers staat voor een volhoudbaar voedselsysteem binnen de grenzen van de natuur. We noemen dit natuurinclusieve en dierwaardige kringlooplandbouw: een voedselsysteem waarin boer en consument elkaar kennen, de biodiversiteit toeneemt, dieren meehelpen de kringloop te sluiten en waar dieren hun eigen natuurlijke gedrag kunnen vertonen. Het boerenperspectief is het uitgangspunt omdat de boer aan de basis van ons voedselsysteem staat.

is voor elke boer een ontwikkeltraject, dat tijd en aandacht kost. We hopen, mede op deze manier, onze bijdrage te kunnen leveren om voor boeren de omschakeling gemakkelijker te maken, door hen te inspireren met ervaringen van anderen.



Gerard Keurentjes



# Vorbereiding



# 1. Motivatie

Wat is jouw reden om te starten met KbK? Voordat je begint is het raadzaam om helder te maken voor jezelf waarom je de omslag naar het KbK systeem wilt gaan maken. Schrijf het op en maak het concreet. Het is een grote omslag in jouw bedrijfsvoering met dankbare veranderingen voor jouw veestapel en bedrijfsplezier, maar je zult ook tegenslagen hebben. Het helpt om jouw motivatie te kunnen teruglezen wat jouw beweegredenen zijn geweest om te starten met KbK. Start vooral niet enkel en alleen omdat je denkt dat de omgeving het van je verwacht, je moet er echt zelf helemaal achter staan.

Voor het eerste jaar zal moeilijk zijn. Maar houd vol en bedenk: je koeien moeten evenveel leren als jij. Het tweede jaar zal je merken dat jij én je koeien ervaring hebben opgedaan en dat het jullie beiden al makkelijker afdraait.



## Whatsapp-groep 'Kalf bij Koe'

Wees van harte welkom in onze Whatsapp-groep, waar momenteel ongeveer 25 KbK-boeren aan deelnemen, verspreid door het hele land. Deze app-groep wordt gebruikt om ervaringen met elkaar te delen, KbK-vragen te stellen en te sparren bij problemen. Meld je vrijblijvend aan via: [info@caringsfarmers.nl](mailto:info@caringsfarmers.nl)

## Argumenten om te starten met KbK

Heb je nog wat input nodig om jouw motivatie concreet te krijgen? Jouw collega's hebben al flink wat redenen gegeven waarom zij wilden starten met het houden van Kalf bij Koe. Een aantal van deze argumenten zijn:

- Arbeidsvreugde van de boer.
- Band opbouwen tussen moeder en kalf.
- Koe is sneller fitter, omdat ze achter het kalf aan moet. Daardoor komt de melkgift goed op gang, komt de nageboorte er sneller uit en eet ze snel weer.
- Betere groei van het kalf doordat het onbeperkt kan drinken, waardoor mogelijk een betere weerstand.
- Hiërarchische plek in kudde is al vastgesteld, waardoor herintroductie in de kudde rustig verloopt.
- Kalf leert gedrag van de kudde zoals sociaal gedrag, grazen, geschikt voedsel vinden, melken via robot, routine van het stallevens, respecteren van de hekken/stroomdraden.
- Kan arbeid/tijd besparen van de boer.
- Kalf drinkt beter/meer doordat melk altijd beschikbaar is
- Boer gaat de koeien beter observeren waardoor selectie makkelijker gaat.
- Sociale discussie: een mooier plaatje voor de consument.
- Vooruitlopen op de Wet Dieren

## Biologisch melkveehouder Charl uit Zeeland - 120 koeien

“Het eerste jaar waren er vijf koeien die op hun kalf gingen liggen. Toen heb ik vaak gedacht om te stoppen. Maar de koeien leerden van elkaar en sindsdien – ik ben nu 6 jaar verder – is het nooit meer gebeurd.”

## Biodynamisch melkveehouder Gerjo uit de Achterhoek – 60 koeien en sinds 2 jaar 30 stuks

“In de beginjaren is er 1x een koe op haar kalf gaan liggen en sindsdien-ik ben nu 21 jaar verder-is het nooit meer gebeurd.”

Vind een compleet overzicht aan argumenten van de KbK-boeren om het wel/niet te doen op [pagina 41](#).



## 2. Zelfeducatie – kennis opdoen

### Collega's bezoeken

Wat werkt nou eigenlijk voor jouw eigen bedrijfsvoering? Bereid jezelf goed voor door een kijkje te nemen bij verschillende collega's die de kalveren al een tijd bij de koe houden. Wat voor type bedrijfsvoering hebben zij? Wat werkt voor hen en wat niet?

We raden aan om bij minimaal twee boeren langs te gaan die volgens het KbK-principe werken voor zowel inspiratie als tips. Kijk voor jouw bezoeken ook vooral naar diversiteit in stalsystemen, zodat je de opties kunt bekijken wat het beste bij jou en jouw stalstelsel zou passen. Zie ook [bijlage I](#).

Vind hier collega's in de buurt:

<https://kalfjesbijdekoe.nl/voor-boeren/praktijkvoorbeelden/>

**Boerderij Gravesteyn**  
Ervaren boer - Wij houden de kalfjes al zo lang we ons kunnen herinneren bij een (ple...

**Boerderij De Regte Heij...**  
Ervaren boer - De koeien op onze boerderij grazen in het groeiseizoen bijna dagelijks...

**Firma Zijp Melse**  
Ervaren boer - ...

**Bioboerderij De Kruytb...**  
Ervaren boer - ...

**Loverendale ter Linde**  
Ervaren boer - ...

Google Maps showing the Netherlands with numerous pink location pins indicating farm locations. Major cities like Amsterdam, Rotterdam, and Antwerpen are labeled. The map includes navigation controls like zoom in (+) and zoom out (-) buttons.



### Verdiepen in natuurlijke gedrag van koe en kalf

Wat is eigenlijk de natuurlijke behoefte van koe en kalf? Verdiep je in het onderwerp KbK en ook in het natuurlijke gedrag van koeien. Kalveren introduceren tussen de koeien geeft een verandering in het gedrag van de hele groep. Eén van je grootste taken wordt observeren en bijstellen. Je dient bereid te zijn om continu te willen leren, ontdekken, experimenteren en te accepteren dat dingen soms niet gaan zoals je het had gewild of gedacht.

Je gaat samen met je koeien een transitie tegemoet die meerdere jaren aan continue verandering met zich mee gaat brengen. Ook de groepsdynamiek van jouw dieren zal veranderen: je krijgt veel socialere koeien van, die straks in een kudde met meerdere generaties bij elkaar leven. En bij elke nieuwe generatie, weer een nieuwe dynamiek.

Je kan ervoor kiezen deze dieren niet te castreren voor het dierenwelzijn. Realiseer je wel dat het houden van stieren een vak apart is, hetgeen wij in dit document niet verder behandelen. Wel zijn er een aantal collega-boeren hiermee aan het uitproberen welke mogelijkheden zij hebben, deze vragen zou je kunnen stellen in de Whatsapp-groep!



#### Arbeid

“De koe doet de verzorging van het kalf zelf, dat hoef jij niet meer te doen. Niet meer stallen uitmesten, voeren, emmers schoonmaken. Het vereist een andere manier van werken en denken: meer observeren om de gezondheid te controleren, meer contact maken met de kalfjes en hun moeders. Wel kan het meer werk geven als je niet wilt dat kalfjes meegaan wanneer de koeien naar de melkstal gaan.”

Gerjo Koskamp – Boerderij Ruimzicht

## Centraal informatiepunt met verzamelde KbK-informatie

In 2020 is Caring Farmers gestart om alle informatie rondom 'Kalf bij Koe' te bundelen op één centrale plek: onze website [www.kalfjesbijdekoe.nl](http://www.kalfjesbijdekoe.nl). De website heeft een deel voor consumenten en een deel voor boeren. Voor consumenten wordt de ondergrens van 8 weken KbK aangehouden, omdat kalveren vanaf acht weken in principe op gras kunnen leven.

Onder 'Voor boeren' vind je verhalen van collega-boeren en een lijst met handige links, onderzoeken en artikelen. Een aanrader om te lezen is de praktische gids 'Cow-bonded calf rearing in dairy farming – A practical guide'. Deze staat ook opgenomen in de literatuurlijst in dit document.

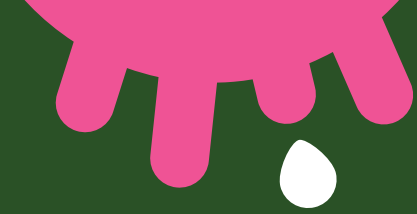
Heb je na het lezen van alle informatie vragen, maar weet je niet waar je ze kunt stellen? Je kunt een expert inhuren en/of een workshop volgen, bijvoorbeeld bij Leonie Cornips, Gerjo Koskamp of de Dierenbescherming. Of neem deel aan onze Whatsapp-groep met KbK-boeren!



The screenshot shows the website interface for 'Kalfjes bij de Koe'. At the top left is a pink circular logo with the text 'KALFJES BIJ DE KOE'. The navigation menu includes 'Voor consumenten', 'Voor boeren' (which is underlined), 'Algemeen', and 'Maand van het Kalf'. Below this, there are links for 'Praktijkvoorbeelden', 'Boerenverhalen', 'Agenda', and 'Info', along with a pink 'Doneren' button. The main banner features a photograph of a cow and a calf. Overlaid on the image is the text 'Beter voor dier en milieu & makkelijker dankzij hulp van' and a small map titled 'Voorbeelden' showing a location in the Netherlands near Amsterdam.



# Kalf bij Koe, een ander geluid in de stal



*“Uit onderzoek tussen 1830 en 1930 weten we dat boeren in die tijd zo'n 12 verschillende koeiengeluiden herkenden en wisten wat die geluiden betekenden. Die kennis zijn de boeren kwijtgeraakt”.*

Leonie Cornips is taalwetenschapper bij NL lab van de KNAW en aan de Universiteit Maastricht. De eerste les bij taalonderzoek is: 'Taal is wat ons menselijk maakt'. Hierdoor worden dieren gelijk uitgesloten van de studie. Nadat ze las hoe Eva Meijer pleitte om met andere ogen naar dieren te kijken, namelijk niet als passieve wezens, maar actieve dieren met een wil, een taal en emoties, schakelde ze om naar dierentaal.

In het begin wist Leonie net zo weinig als de gemiddelde consument, maar ze kwam er ook achter dat de boeren niet veel meer weten over het sociale gedrag van de koe. We zijn simpelweg als mens niet meer gewend om naar koeien te luisteren, en we hebben er geen gevoeligheid voor ontwikkeld. Oudere boerinnen die ze interviewde konden nog wel vertellen welke relaties de koeien onderling hebben en wat hun geluiden betekenen. De huidige agrariërs zeggen enkel nog het geluid bij de bevalling en tochtigheid te herkennen. Toch is het van onschatbare waarde voor boeren om naar hun dieren te luisteren.

## **75% van de koeiengeluiden ontrafeld**

Inmiddels – na vijf jaar onderzoek – weet Leonie zodra ze een stal inloopt of een kudde benadert, hoe de boer er mee om gaat en hoeveel mensen er in

een stal komen. Uit de rust in de stal, hoe de koeien groeten of ze achteruit wijken of juist nieuwsgierig naar voren komen, valt heel veel op te maken. Hoewel ze aangeeft dat elke stal zijn eigen geluid en cultuur heeft, kan ze 75% van de koeiengeluiden inmiddels duiden. Ze verdeelt deze onder vier categorieën:

1. Geluiden die aangeven hoe afhankelijk de koe is van de boer: bijvoorbeeld de loei met open bek die in toon omhoog gaat en daarna vlak wordt betekent “help me boer, ik heb iets nodig en wel nu”
2. Geluiden die een wens aangeven, maar niet dringend. Deze geluiden vind je enkel in kuddes die veel buiten lopen en waar de afhankelijkheid van de boer lager is. De loei met open bek waarbij de toon omhoog gaat, en dan weer omlaag betekent: “ik zou graag iets willen”.
3. Relationele geluiden. Een geluid bijvoorbeeld wat je alleen veel in het koeienrusthuis hoort is van oudere koeien die elkaar likken. In het rusthuis nemen de koeien hier urenlang de tijd voor.
4. Tevreden/relationele geluiden. Bijvoorbeeld het speciale geluid van de groet aan de boer in stallen waar de koeien weinig ander contact hebben met mensen. Een geluid dat vlak blijft in toonhoogte en met gesloten lippen wordt geuit, waardoor je niet goed ziet van welke koe ze afkomen. Dit geluid betekent ‘ik (h)erken jou als je binnenkomt’.

## **Speciale Kalf bij koe geluiden:**

Stallen waar de kalveren bij de koe blijven, hebben weer hun eigen geluid. Leonie onderzocht deze in de vleesveesector en bij KbK-boer Gerard Mul van Blijde Koe Zuivel in Warmond. Het viel haar in die stal op hoe goed kalf en koe communiceren bij de dagelijkse gang naar de melkrobot. De moeder ging pas als het kalf zich vanuit de kalvercrèche bij de moeder had gevoegd. Tot de kalveren zo'n twee maanden oud waren: vanaf dat moment verkoos het kalf steeds vaker de andere kalveren boven de eigen moeder.

## **Geluiden van de moederkoe:**

- Het speciale geluid dat een koe tegen haar kalf maakt zodra het is geboren. Een kort geluid met de mond dicht, dat ze altijd precies hetzelfde doet. Dit geluid zorgt dat koe en kalf elkaar herkennen. Leonie: *“een boer vroeg mij te helpen met een kalf dat niet wilde opstaan en drin-ken. Toen ik vriendelijk tegen het kalf praatte en dit geluid maakt, stond het gelijk op en dronk via de speen de emmer leeg”.* [Luister het hier](#).
- Het geluid 'blijf bij me' – vooral gehoord in vleesveestallen. Kort, gespannen met de mond dicht. Dit is een nieuw geluid wat je als kalfbijkoe boer kan verwachten.
- Speciale loeigeluiden: kom hier want je moet drinken/het is niet veilig/blijf daar.



Leonie Cornips en haar geadopteerde stier Piet.  
© Foto Marcel van den Bergh

### Geluiden van het kalf:

Het kalf heeft drie soorten geluiden die vooral gericht zijn op de moeder, maar die zich ook op de boer kunnen richten:

- Kort laag en vlak geluid om te groeten
- Ik wil eten, maar nog geen paniek. Een iets harder en dwingend geluid. Dit geluid laten ze vaak ook horen als de boer langsloopt ook al als ze hebben gegeten
- Ik wil eten, en ik heb écht eten nu nodig – een hard geluid als een blatend schaap, laag, lang en hard.

Momenteel werkt Leonie samen met Aeres MBO in Barneveld, de Vakbond voor Dieren en Caring Farmers aan een lesmodule over koeientaal. In heldere korte filmpjes worden de verschillende geluiden met bijbehorende lichaamstaal vastgelegd.

Wil je meer te weten komen over koetaal? Lees hier meer:

- <https://nl-lab.net/projecten/koe-taal/>
- <https://nl-lab.net/koe-taal-in-de-media/>

Hoe goed is jouw kennis van koeientaal?  
[Doe de quiz!](#)





## 3. Financieel plan

Jouw melkveehouderij heeft uiteraard ook financiële doelstellingen. Welke impact gaat dit KbK-systeem voor jouw bedrijf hebben?

Momenteel zijn er zowel gangbare, biologische en biodynamische KbK-boeren, waarbij de één wel een meerprijs krijgt voor het KbK-principe en de ander het redt zonder meerprijs.

Sommige boeren hebben de stap naar KbK gezet zonder eerst na te denken over een ander verdienmodel. Uit praktijkervaringen blijkt dat het wel goed is om op te schrijven welke financiële veranderingen jouw bedrijf tegemoet gaat zien bij een ander bedrijfssysteem. Het is verstandig om op tijd te gaan rekenen of jouw gewenste bedrijfsverandering financieel ook haalbaar is.

Een kant en klaar kosten- en batenanalyse is er niet voor het KbK-principe, want deze verschilt per boer, per stalsysteem en per bedrijfsstrategie. De één verzuivelt zelf en kan op die manier KbK verwaarden, de ander heeft lage kosten, weer een ander is aangesloten bij Zuiver Zuivel of Kalverliefde en krijgt wel een meerprijs. Wel zijn er een aantal factoren die voor iedereen gelden.

### Eenmalige opstartkosten

De opstartkosten zijn per bedrijf afhankelijk van de huidige situatie en op welke manier jij KbK wilt gaan implementeren op jouw bedrijf. Zie hoofdstuk 4: Stal- en managementaanpassingen ten behoeve van KbK, voor de aanvullende informatie over welke opstartkosten je misschien gaat krijgen.

### Structurele kosten

Een kalf drinkt gemiddeld 12 liter melk per dag, oplopend van 10 tot maximaal 20 liter per dag aan het einde van de 3 maanden. Op jaarbasis betekent dit dat een kalf bij koe 90 dagen bij de koe houden je zo'n 1080 liter melk kost.

Van een vaars hoef je de eerste drie maanden niet veel extra melk te verwachten. Oudere koeien zullen in de eerste weken nog 10 tot 15 liter 'extra' melk geven, naast wat haar kalf drinkt. Hoeveel hangt uiteraard van de hoeveelheid krachtvoer af die de koe krijgt.

### Structurele besparingen

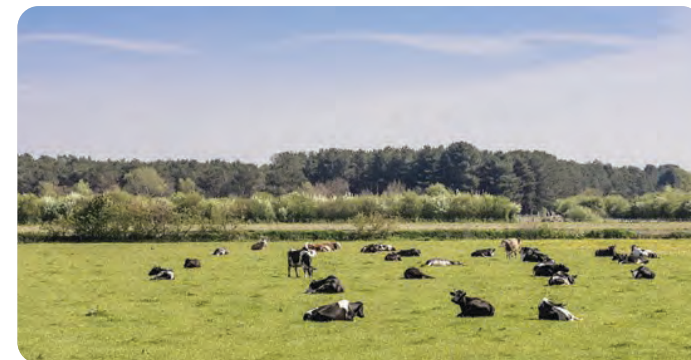
Naast de kosten zijn er uiteraard ook een aantal structurele besparingen in kosten te benoemen wanneer je het nieuwe bedrijfssysteem voor jouw bedrijf 'onder de knie' hebt. KbK-boeren geven aan dat zij in hun managementsysteem geen gebruik meer maken van kunstmelk en ook minder antibiotica hoeven te verstrekken. Ook geven de meeste boeren aan dat de dieren minder vaak ziek zijn, waardoor dierenartskosten ook afnemen.

Gezonde(re) dieren geeft niet alleen meer bedrijfsplezier, maar ook nog andere voordelen: zo lijkt het erop dat gezoogde kalveren sneller groeien en later een hogere melkproductie hebben bij hun eigen eerste lactatie. Ze zijn over het algemeen ook goede moeders als ze zelf een kalf hebben.

Houd je daarnaast ook de stierkalveren bij de moeder en gebruik je een vleesras? Dan zal dit bij jou, bij een goed functionerend KbK-systeem ook een hogere vleesopbrengst opleveren.

### Opbrengsten

Het KbK-systeem biedt als voordeel dat jouw bedrijf zich kan onderscheiden, wat je mee kan nemen in het verwaarden van jouw producten. We hebben een aantal opties weergegeven in hoofdstuk 10: Afzet melk - wat zijn de opties? en hoofdstuk 11: Afzet vlees - wat zijn de opties?.





## 4. Stal- en managementaanpassingen ten behoeve van KbK

Er zijn enkele randvoorwaarden om te starten met KbK: een bedrijfsvoering met weidegang, een schone stal, vrij zijn van ziektes en een goede hygiëne voorwaarden om het KbK-principe succesvol te kunnen toepassen. Als dit geregeld is, zijn extreme stalaanpassingen voor de overgang naar het KbK systeem niet nodig. Thema's waar volgens KbK-boeren wel echt de nodige aandacht aan besteed mag worden is een afkalfruimte (in de stal of in de weide), een kalvercrèche, een plek voor spenen/scheiden en waar water/voedsel toegankelijkheid is voor kalveren.



### Huisvestingsysteem

Het meest wenselijke is een vrijloopstal of potstal, want daarin heb je als boer het beste overzicht, is er veel ligruimte, zijn er geen obstakels voor de koe en heeft de koe vluchtroutes. Maar dat het ook met andere stalsystemen mogelijk is om met succes KbK te houden laten de ervaringsboeren op onze website ook zien!

### Weidegang

Een goede gezondheid begint bij een gezonde bodem. Weidegang is een voorwaarde om KbK te houden, zeggen alle ervaren melkveehouders. En hoe meer, hoe beter. De meeste KbK-boeren hebben kruidenrijk grasland, gebruiken geen of weinig kunstmest en zijn bezig met bomen en hagen aanplanten. Ook stripgrazen wordt aangeraden omdat dat helpt ter preventie van maagdarmpwormen.

Weidegang is qua ruimte veiliger voor de kalveren maar let wel op sloten en afrasteringen/afscheidingsen, zodat kalveren niet kunnen verdrinken en/of ontsnappen naar onveilige plekken. Gebruik gladde draden met een extra laag stroomdraad (gebruik geen schapengaas of prikkeldraad!). Zorg daarnaast dat er voor de kalveren ook altijd schoon drinkwater aanwezig is in de wei.

Let er wel op dat bij natuurlijk gedrag een jong doorgaans wordt verstopt, ver van de kudde en bij voorkeur in hoog gras. Als het sterk genoeg is gaat het mee naar de kudde. Hierdoor kun je een jong kalf ook kwijtraken. Hopelijk wordt het door moederkoe zelf teruggevonden, maar zo niet? Dan zul je het kalf zelf moeten zoeken.

### Tip van een KbK-boer

“Moet je een weg oversteken om op de weide te komen? Dat kan ook met kalfjes. In principe blijven zij bij de kudde. Rust bewaren is het belangrijkste, dus juist niet opdrijven. Een hond als veedrijver zal het lastig hebben met de moeders, zij willen de hond verjagen. Zet je hond juist op de koeien zonder kalf en loop zelf bij het koppel met kalf.”

### Aparte afkalfruimte

Aangezien het KbK-systeem is ingegeven door een meer natuurlijke melkproductie, moet het overeenkomen met het natuurlijke gedrag van runderen. Daarom is het aan te raden om een aparte afkalfruimte te creëren, zodat een koe zich kan afzonderen van de kudde om te bevallen, zoals ze in de natuur zou doen. Boerderijen met onbeperkte weidegang hebben minder behoefte aan een dergelijke ruimte. Ook aangepaste voerbakken en toegang tot water zijn twee belangrijke aspecten in de afkalfruimte.

## Hygiëne

Of je nu stro, zand of gecomposteerd materiaal gebruikt... als je de KbK gaat houden dan zal je stal toch vaker verschoond moeten worden dan je gewend was. Houd rekening met 10 kg verversing per koe per dag. Lees meer over hygiëne in hoofdstuk 8: algehele hygiëne en gezondheid.



Cerjo Koskamp – Boerderij Ruimzicht

## Vloer

Een ander belangrijk aspect van de overgang is een goede en schone vloer. In het geval van roostervloeren is speciale aandacht nodig voor de grootte van de latten. Te grote openingen kunnen een potentieel veiligheidsrisico vormen voor jonge kalveren.



Wim en Hariëtte van Roessel - 'De Regte Heijden'

Ook de toplaag op de stalvloer kan veel impact maken op de uitstoot van ammoniak, methaan en lachgas in jouw stal. Belangrijk is de toplaag droog te houden. Bij een vrijloopstal met zandbodem systeem is de ammoniakremissie 80% hoger versus een ligboxstal met roostervloer. Een strostal kan ook een goede oplossing zijn m.b.t. uitstootreductie (stro kan ureum binden waardoor ammoniak minder ontstaat).



### Kalvercrèche

In een pot- of strostal worden de kalfjes in principe volledig in de kudde opgenomen. Wanneer je een ander soort stal hebt is het wenselijk een kalvercrèche te creëren. Deze ruimte biedt kalveren de mogelijkheid om zich af te zonderen van de volwassen dieren als ze dat willen. Dit is natuurlijk gedrag dat kalveren in het wild ook laten zien.

Creëer een doorgang die alleen passend is voor kalveren om in en uit te lopen, zodat ze in die ruimte contact kunnen maken met de andere kalveren en eventueel zouden ze hier ook kunnen eten. Wanneer er onbeperkte weidegang is (dan wel met afscheiding), is dit niet per se nodig.

Mocht je stro in de kalvercrèche gebruiken, zorg dan voor goede stro/strooisel met weinig stof of gecomposteerd materiaal. Aangeraden wordt om een dikke laag van ongeveer 3 kg per kalf p/d aan te brengen.

#### Tip van een KbK-boer

“Je kunt de kalverencrèche ook iets beschutter maken, zodat kalveren uit de wind kunnen liggen. Wanneer je voorheen kalveriglo's gebruikte, kan je deze nu inzetten zonder deur erin. Zo kunnen ze zich vrij bewegen naar een andere ruimte. Gebruik bij kalveriglo's wel 1,5 kg stro per kalf p/d.”

### Speenruimte

Boeren die ervoor kozen geen aparte ruimte te bieden voor kalveren lieten altijd onbeperkte toegang tot de buitenruimte toe. Wel is het belangrijk om een ruimte te creëren om het spenen uit te voeren. Zoals elke veehouder bekend weet is spenen een delicate periode. De speciale ruimte moet passen bij de gekozen speenstrategie. Als de beschikbare ruimte in de stal beperkt is, kan een speenruimte ook dienen als afkalfruimte.

### Ziekenboeg

Uiteraard moet er ook een aparte plek zijn voor zieke dieren, zodat zieke of gewonde dieren afgezonderd kunnen worden om te herstellen en eventuele verspreiding van overdraagbare ziekten zoveel mogelijk kan worden tegengegaan.

### Vrijstatus van dierziekten

Een goed begin is het halve werk! Om een 'valse start' te voorkomen willen we nogmaals benadrukken dat je bedrijf zoveel mogelijk ziektevrij dient te zijn om te beginnen met KbK. Er zijn namelijk ook ziektes waarbij de koe en het kalf worden gescheiden om de gezondheid te waarborgen. Bijvoorbeeld Paratbc, maar ook Salmonella, BVD en andere ziekten kunnen een reden zijn om (nog) niet te beginnen met Kalf bij Koe.

Check wat de gezondheidsstatus op dit moment binnen jouw kudde is. Elke infectie vraagt een eigen aanpak en ieder bedrijf heeft specifieke risicofactoren die een specifiek advies verdienen.



### Afstudeeronderzoek naar KbK-principe, door Aleksandra Milkuska

In 2022 is er, in opdracht van Caring Farmers, een afstudeeronderzoek (Engels) uitgevoerd naar het KbK-principe en de benodigde stalaanpassingen. Alle geïnterviewde veehouders gaven aan dat ze kleine veranderingen in hun stallen hadden doorgevoerd om KbK mogelijk te maken. Ook gaven ze aan dat de investering om de aanpassing door te voeren niet groot was.

Deze boeren houden niet alle kalveren (stierkalveren) op het bedrijf volgens het KbK-principe. Uiteindelijk zijn er slechts kleine veranderingen aangebracht aan het interieur van de stal. Geen van de geïnterviewde veehouders heeft zijn/haar melksysteem hoeven te veranderen. De KbK-boeren die alle kalveren op het bedrijf houden, hebben het aantal melkkoeien in de kudde verminderd of investeren momenteel in een staluitbreiding.

Bespreek jouw plannen voor KbK dan ook zeker met jouw dierenarts. Lees in bijlage [III](#), [IV](#), [V](#), [VI](#), [VII](#) en [VIII](#) meer over dierziekten en de bestrijding hiervan.

### Hoorns

Wil je tijdens deze transitie nog meer natuurlijke aspecten toevoegen aan je bedrijf? Of houd je al dieren met hoorns en vraag je je af of dit wel te combineren is met KbK? Het antwoord: dit kan zeker! Het is mogelijk met gehoornde dieren het KbK-systeem te implementeren. Het kan zelfs gemixt worden toegepast, met zowel gehoornde en onthoornde dieren bij elkaar (heeft niet de voorkeur). Zolang je maar de adviezen opvolgt van genoeg/meer ruimte en vluchtroutes zonder dode hoeken.

Scherpe punten op hoorns zijn eventueel af te ronden met een vijl. Ook is het mogelijk om een balletje op de spitse punt te plaatsen. Indien een koe te agressief is, kan in uiterste nood ook de hoorn worden afgezaagd en/of deze koe uitselcteren voor de slacht.

#### Tip van Caring Farmer

“Denk vooral goed na waar de kalveren wel en niet mogen komen. Maak deze ruimtes veilig voor hen, zodat zij niet gewond raken of verdrukt worden. Lees hierover meer in “Cow-bonded calf rearing in dairy farming - A practical guide.”





## Checklist kalfbehoefes en veiligheid

Wil je zeker zijn dat er in jouw KbK-systeem voldaan wordt aan de kalfbehoefes? Je kan dit checken met deze checklist.

### Veiligheid

- Er zijn geen openingen naar mestput of ontsnappingen uit stal/weide mogelijk.
- Er zijn geen scherpe voorwerpen zoals spijkers en haakjes aan palen/hekken aanwezig.
- Er zijn vluchtroutes (geen doodlopende hoeken).
- Een kalf dient voldoende tijd te hebben om te kunnen opstaan voor een eventuele mestschuif of neerploffende koeien. Gevaarlijke stukken kan je afzetten voor kalveren.
- Een zachte vloer is raadzaam zoals stro of rubbermat. Een roostervloer met roostergaten >2,5cm is onwenselijk i.v.m. vastzitten/verwondingen. Een betonnen vloer is te hard en te koud voor de kalveren maar is niet onoverkomelijk.

### Voedsel en water

- Voor de groei en gezondheid dient een kalf gemakkelijk bij water en voedsel te kunnen. Overweeg om de hoogte van water- en voerbakken te verlagen naar 50 cm.
- Een kalf dient met de rest van de kudde mee te moeten kunnen drinken (10 koeien per 1 drinkbak).
- Een kalf heeft een bredere doorgang (>3,5 meter) naar voederbakken toe.

### Rust

- Een volwassen koe ligt zo'n 8 uur per dag. Houd er rekening mee dat kalveren meer rusten dan een volwassen koe.
- Kalveren hebben genoeg en een veilige ruimte nodig om te rusten en herkauwen, dit kan bij de rest van de kudde zijn. Hanteer minimaal 20m<sup>2</sup> per koe met hoorns en tussen de 10 - 15 m<sup>2</sup> bij onthoornde koeien). Anders worden de kalveren verjaagd.
- Creëer ruimte aan het hoofd van een dubbele rij ligboxen, zodat kalveren bij het hoofd van hun moeder kunnen liggen.
- Een kalvercrèche is aan te raden, zodat ze een plek hebben waar alleen de kalveren in kunnen. Wanneer kalveren ouder zijn liggen ze vaak bij elkaar in een groepje.

### Optimaal stalklimaat

- Een kalf dient een zachte, schone en droge ligplek te hebben. Stro of zand zijn veelgebruikte opties. Let er wel op dat zand in de winter koud is. Voorkom ook vochtig strooisel.
- Voorkom tocht en harde wind, door bijvoorbeeld windbreekgaas te plaatsen.
- Creëer een minimale omgevingstemperatuur van 15 graden en voorkom zo de kans op onderkoeling. Ook verklein je hiermee de kans op verminderde groei en ziektes.
- Maak gebruik van bijvoorbeeld bodywarmers, een warmtelamp of veel droog stro, als het niet mogelijk is om een goede omgevingstemperatuur te realiseren voor kalveren.
- Zorg voor goede ventilatie. EFSA hanteert dat de hoeveelheid lucht in de stal >6 m<sup>3</sup> per kalf moeten zijn. Let ook op de luchtvochtigheid.

### Succesverhalen en praktijkervaringen

Er zijn meer wegen die naar een succesvolle manier van KbK leiden, waaronder ook een grote diversiteit in huisvestingssystemen. Kijk voor een overzicht op [www.kalfjesbijdekoe.nl](http://www.kalfjesbijdekoe.nl)



# Aan de slag

KALFJES  
BIJ  
DE KOE



# 5. Zoogperiode

En dan is het moment daar: de introductie van KbK in jouw managementsysteem! Ga je gelijk een grote transitie tegemoet? Of ga je in fases aan de slag met KbK? Zo kan je starten met alle geboren kalfjes direct bij de koe te houden of starten met een paar kalfjes en zo langzaam uitbreiden. Je kan starten met een kortere periode of gelijk voor 3 maanden. Zoals de collega-boeren hebben laten zien zijn er veel opties/combinaties mogelijk. Wel willen we je een tips meegeven waar je rekening mee dient te houden.

## **Directe overgang naar 3 maanden KbK**

Er lijkt in de wetenschap/ervaringen enige consensus te bestaan om niet eerder dan na 3 maanden te spenen. Ga je deze periode toepassen en de kalveren meteen 3 maanden KbK houden? Vanaf 8 weken kan een kalf in principe leven van gras, maar met elke week extra bij de moeder wordt de overstap naar een dieet van vast voer zonder moedermelk makkelijker.

## **Kortere periode KbK**

Start je met een kortere periode en wil je langzaam opbouwen? Met deze methodiek houd je zelf meer melk over, maar realiseer je dat dit vaak meer werk met zich meebrengt. Het kalf moet leren drinken uit een fles/spenenemmer. Dat in combinatie met de scheiding van de moeder, levert erg veel stress voor het kalf.



Corné en Erica Ansems - De Ruurhoeve



### Langer dan 3 maanden KbK

Er zijn ook melkveehouders die kalf en koe het hele seizoen - 6 tot 12 maanden is de natuurlijke tijd voor spenen - bij elkaar laten. Let dan wel op het eventueel vervetten van kalveren. Onder natuurlijke omstandigheden gaan koeien dan al veel minder melk produceren. Toch geeft de gemiddelde melkkoe dan nog meer dan genoeg melk en de kalveren zullen dat ook nog graag drinken. Ook bestaat er een risico op speenbeschadigingen omdat kalveren groter en lomper worden.

Een andere beproefde optie is om te wachten tot het kalf meer met andere kalfjes gaat spelen dan met zijn moeder, en dan het scheiden starten. Nog weer andere boeren bepalen de speenleeftijd op basis van de gewichtstoename en voeropname. Dit doen zij door per individueel kalf te kijken hoeveel ruwvoer het kalf opneemt, herkaut en hoeveel het kalf haar/zijn moeder nog nodig heeft.

### Een deel van de kalveren volgens KbK-principe houden

Ga je alleen (een deel van) de vaarskalveren houden of ook de stierkalveren? Als de stieren na ongeveer 3 tot 5 weken doorgaan naar de vleeskalverhouder, kun je ook voor hen in de eerste weken het KbK principe hanteren. Dit is goed voor de gezondheid van moeder en kalf. Maar het spenen zal heel stressvol zijn voor kalf en koe. Je moet dus goed nadenken hoe je het spenen zorgvuldig gaat begeleiden. Ook is het kalf dan nog niet over op vast voer. Om spendip te voorkomen is het aan



te raden om het kalf een week voor afleveren te spenen zodat het went aan de wijze waarop het kalf straks de melk of het melk vervangend product aangeboden krijgt.

Ben je niet van plan alle kalveren KbK te gaan houden? Houd er dan wel rekening mee dat een

koe wellicht het ene jaar een vaarskalf krijgt en het andere jaar een stierkalf. Een koe mag dan het ene jaar haar kalf wel laten zogen en het andere jaar eventueel niet, wat potentieel stress zou kunnen geven en/of het kan iets langer duren om te spenen.



# 6. Geboortemanagement

## Afkalfstal/afgescheiden ruimte voor pasgeboren kalf en moederkoe

Zet moeder en kalf de eerste paar dagen in een aparte weide of afkalfstal van ten minste 14 m<sup>2</sup> per koe/kalf koppel, op een zachte en droge ondergrond. Dit biedt rust aan moederkoe en kalf en ruimte aan jou om te observeren hoe beide het maken. Ook verkleint dit de kans op ongelukken (zoals bv. de mestschuif) omdat een kalf nog weinig behendigheid heeft de eerste dagen. Deze afgescheiden ruimte biedt jou ook de kans om moederkoe en kalf te monitoren in hun ontwikkeling. Let hierbij op of het kalf goed drinkt. Houd het hok zo schoon mogelijk of verplaats KbK-koppel vrij snel na de geboorte naar een nieuwe schone ruimte.

Je kunt er ook voor kiezen om meerdere KbK-koppels in één afkalfstal te houden. Voor de sociale ontwikkeling is dit goed, maar vergroot wel de kans dat kalveren bij andere koeien gaan drinken. Maak het hok na het afkalven schoon, en gebruik het afkalfhok niet ook als ziekeboeg.

## Voorjaarsafkalfvende veestapel

Je kunt ervoor kiezen alle kalveren in de lente geboren te laten worden of het hele weideseizoen door. Kies je voor een voorjaarsafkalfvende veestapel? Dan kunnen de kalveren ook mee naar buiten, wat ruimte scheelt in de stal. In het voorjaar heeft het gras de meeste voedingswaarde waar kalveren dan ook toegang tot hebben. Een systeem gericht op maximale weidegang bevordert ook

de spierontwikkeling van het kalf. Een speciale afkalfstal is bij voorjaarsafkalven ook niet benodigd, want een afgeschermd deel van de weide volstaat. Ook is het risico op onderkoeling van het kalf kleiner bij voorjaarsafkalving. Realiseer je wel dat je bij deze methode in één keer heel veel kalveren hebt.

Kies je voor afkalven gedurende het hele weideseizoen door? Bij kalveren die in de koudere seizoenen geboren worden kun je ook overwegen om warmtelampen in de afkalfstal/kalveren crèche in te zetten of hen een bodywarmer (kalverdekje) aan te geven. Bekijk hoofdstuk 4 voor een uitgebreid overzicht van tips en adviezen rondom aanpassingen stal- en klimaat.



Gerjo Koskamp – Boerderij Ruimzicht

## Pleegmoeder-systeem

Sommige boeren kiezen ervoor om meerdere kalfjes bij een pleegmoeder te houden, soms inclusief het eigen kalf. Deze koeien worden niet gemolken, maar alleen gezoogd door de kalveren. Het voordeel van pleegmoeders is dat de melkopname door de kalveren wordt beperkt, waardoor je meer melk beschikbaar hebt voor de verkoop. Ook is een pleegmoeder iets minder beschermend over het kalf. Ook al is een pleegmoedersysteem een geweldige verbetering vergeleken met de gangbare kalverhouderij, bedenk je wel dat maximaal dierenwelzijn en maximale moederzorg alleen door de eigen moeder gegeven kan worden.

Om gebruik te maken van pleegmoederkoeien dient de koe wel genoeg melk produceren om meerdere kalveren van melk te kunnen voorzien. Stem de hoeveelheid kalfjes die bij deze koe kunnen zogen af op de melkproductie van de koe. Dit geeft gelijk een van de grootste nadelen van dit systeem weer. Met deze methodiek kan je niet per individueel kalf achterhalen of het genoeg gedronken heeft. Blijf o.a. de groei van de kalveren goed monitoren.

Wil je starten met het pleegmoeder-systeem? Laat dan de pleegmoeder in de buurt zijn wanneer het kalf wordt geboren voor het aanwakkeren van het moederinstinct. Dit kan je bijvoorbeeld doen door pleegmoeder in het strohok naast afkalfhok te plaatsen.

Een andere optie is een groep creëren met eigen moeders en pleegmoeders met kalveren met een 1:3 verhouding. Niet alle koeien zijn geschikt als pleegmoeder (vroeg lactatie koeien lijken meer geschikt) dus hier moeten ze op worden geselecteerd. Een ander risico van dit systeem is dat er meer kans op speenbeschadiging is van de pleegmoeder, geef hier extra aandacht aan.



### Maternale zorg

Net zoals bij elke geboorte van een kalf check je of de geboorte vlot gaat en of de nageboorte binnen drie uur afkomt. Een positieve bijkomstigheid van het natuurlijk zogen is de stimulering van de aanmaak en afgifte van oxytocine bij de moederkoe. Hierdoor trekt de baarmoeder beter samen en is er een grotere kans dat de nageboorte er op tijd af komt.

Let op of het kalf goed ademt. Help eventueel om slijm of snot uit de neus te verwijderen. Verder kan de moeder de zorg voor het kalf in principe zelf doen. Let wel op of ze dit ook echt (goed) doet!

### Eerste contact tussen moeder en kalf

Het schoon en droog likken door de moeder verwijdert geboortevliezen en maakt het kalf actief. Het stimuleert de ademhaling en bloedsomloop, het urineren en ontlasten en droogt de vacht waardoor warmteverlies wordt voorkomen. Ook schept het een band tussen moeder en kalf, moeder en kalf likken elkaar ook na de geboorte. Ook motiveert de moederkoe het kalf in de eerste uren en dagen van het leven met stoten en aansporen om te gaan staan, lopen en zogen. Ook het loeien van moeder naar kalf schept een band.

### Biestmanagement

De biest, vol met antistoffen (immunoglobulinen), is essentieel voor de weerstand van het kalf. Alleen de eerste 12 tot 24 uur na geboorte kan een kalf deze antistoffen nog goed opnemen in de bloedbaan. Het doel is dan ook om een kalf zo snel mogelijk, zo veel mogelijk biest op te laten nemen. Hierbij geldt: 'Hoe eerder, hoe beter.'

Je kunt ervoor kiezen de biest af te melken en via flesvoeding aan het kalf te geven, dan weet je zeker dat het kalf alle biest binnenkrijgt. Ook kan je het kalf bij de moeder laten drinken en dit proces te observeren, maar ook een combinatie hiervan



is natuurlijk mogelijk. Zo kan je bijvoorbeeld de eerste 2 tot 4 liter van eerste biest via fles verstrekken en daarna de rest laten zogen. Het lijkt voor de ontwikkeling van het slokdarmsleufreflex niet uit te maken of het kalf via de fles of bij de moeder drinkt.

### Acceptatie kalf door moederkoe

Wat als moederkoe het kalf niet direct accepteert of weet wat ze met het kalf moet doen? Deze kans is groter bij vaarzen. Vaak is het voldoende om moederkoe en kalf elkaar de tijd te geven en voldoende rust en ruimte te bieden. Maar blijf consequent monitoren. Hetzelfde geldt voor zogen, sommige moeders laten dit niet (meteen) toe. Vaak leert een kalf dit alsnog vanzelf te doen. Je kan dan als boer wel bijvoeden via de fles, om te zorgen dat een kalf genoeg melk binnenkrijgt.



Lukt het zogen echt niet? Dan kun je bijvoorbeeld een week lang melk via een speenemmer geven en daarna gaat het kalf meestal uit zichzelf een pleegmoeder zoeken. Pas wel op met in de buurt komen van het kalf, sommige moeders zijn erg beschermend. Het kalf herkent zijn moeder in het begin nog niet, moeder roept en zoekt het kalf en ruikt eraan ter herkenning. Blijf vooral rustig en handel langzaam.

### **Groeiontwikkeling**

Kalfjes zogen gemiddeld zo'n acht keer per dag. Als de koe gezond is, is er altijd genoeg melk en altijd op de juiste temperatuur aanwezig. De eerste dagen zijn dit telkens kleine hoeveelheden, omdat de lebmaag van een kalf ruimte heeft voor een inhoud van ongeveer 2 liter. Het kalf kan ongeveer 20% van zijn lichaamsgewicht per dag opnemen. Dit leidt tot een gewichtstoename van gemiddeld 1,2 kg per dag in de eerste maanden.

De observatie van groei en gewicht is nog altijd de belangrijkste taak voor de boer. Je kan de groei monitoren door het gewicht te wegen of te meten met een meetlint. Wil je weten hoeveel een kalf heeft gedronken? Dan zou je het kalf kunnen wegen voor en na het zogen.

Wanneer kalfjes vrij snel na geboorte ziek worden kun je aanvullend een bloedmonster afnemen waarbij de biestvoorziening kan worden gecheckt (totale IgG). Dit kan je helpen als tool om eventueel te overwegen in het vervolg je biestmanagement aan te passen ten gunste van het kalf.



Manon van Balkom – De Kerkhoeve

### **Water en voedsel**

Biedt kalveren altijd toegang tot schoon drinkwater aan, van minimaal 15 graden. Bij dorst gaan ze water drinken in plaats zuigen. De ervaring leert dat het kalf meestal pas na een paar weken water gaat drinken.

Kalveren in een kudde gaan sneller vast voedsel eten omdat ze dat van de kudde leren. Er moet bij het kalf extra goed worden gelet op ondervoeding, overvoeding of vervetting. Verder bestaat er nog een kans op een tekort aan selenium of andere mineralen en vitaminen voor het kalf. Dit kan optreden door een te arme bodem en/of te

eenzijdig voedselaanbod. Via de bodem of via voeding kan dit worden aangevuld of eventueel met een supplement 2 keer per jaar. Bespreek dit met jouw dierenarts en voerforlichter, zie bijlage [III](#) en [IV](#) voor meer uitleg.

## 7. Melken van moederkoe



Gerjo Koskamp - Boerderij Ruimzicht

Als je de kalveren bij hun eigen moederkoe houdt, dan drinkt het kalf eerst, waarna de moeder gemolken kan worden voor de resterende liters. Dit komt vaak nog neer op één tot twee keer per dag melken. Zowel melken in de melkstal als via

de robot kan worden gecombineerd met het Kbk-systeem. Het is handig om de kalfjes mee naar de wachtruimte te nemen, zodat ze daaraan wennen en makker worden. Let er wel op dat deze ruimtes niet ingericht zijn voor kalfjes en in sommige

opzichten ongunstig en zelfs gevaarlijk kunnen zijn. Zo ligt het gevaar op de loer dat ze verdrukt kunnen worden of vallen in de loopgang. De kalfjes moeten een ontsnappingsroute hebben en de doorgang moet breed genoeg zijn.



## Melkstal

De ene boer vindt het onwenselijk om het kalf mee te nemen in de melkstal, de ander zweert erbij. Doordat het kalf bij de koe is komt er oxytocine (hormoon) vrij, waardoor de koe mogelijk meer melk gaat geven. Ook verlaagt het de hartslag en de bloeddruk. Een extra bijkomend voordeel is dat het kalf al op hele jonge leeftijd leert hoe het melkproces in zijn werk gaat. Dit draagt eraan bij dat een kalf op latere leeftijd veel minder stress ervaart. Dit is wel met kanttekening dat het kalf nooit gedwongen wordt om de melkstal in te gaan.

Bekijk het filmpje van Kbk-boer Gerjo over melken met kalfjes [in de melkstal](#) via onderstaande QR-code!



## Robotmelken

Let bij robots goed op de juiste krachtvoerinstelling, deze is voor moederkoeien niet juist. Ook is het goed op te letten bij de verdere registratie van de gegevens die je eventueel gebruikt bij het verder fokken (bv. de individuele standaardkoe en de lactatiewaarde). Overleg met de fabrikant van jouw melkmachine welke instellingen handig zijn.

Heb je melkrobots van het merk Lely? Let goed op met de instellingen van deze robots. Een kalf drinkt vaak 1 kwartier leeg, maar de robot wil 4 kwartieren legen. De robot geeft daarom vaak 'geen succesvolle melkgift' aan, waardoor niet alle 4 kwartieren goed leeggemolken worden. Dit kan leiden tot uierontsteking.

Kijk ook Corné over melken met de [melkrobot](#).

## Uiergezondheid moederkoe

Goede uiergezondheid blijven behouden staat centraal binnen het Kbk-systeem. De uier van de moederkoe heeft nogal wat te verduren bij zowel het laten drinken van het kalf, alsmede de melkingen via een melkmachine. Dit kan leiden tot overmelken en stress op de uier. De uiergezondheid dient dan ook regelmatig gecheckt te worden via visuele controle, fysieke controle en aanvullend via uitslagen en robot-kengetallen.

Let bij moederkoe op symptomen van uierproblemen zoals speenpuntverechting en waak voor mastitis. Controleer de melk op schilfers, waterigheid en de aanwezigheid van bloed. Controleer ook of koe een hoog celgetal heeft, of het uier warm, rood of gezwollen aanvoelt. Check of de spenen hard, droog, verdikt of niet glad zijn. Controleer ook op de aanwezigheid van wondjes. Zie [bijlage II](#) voor uitleg hoog celgetal moederkoe.

## Leestips

Vind meer informatie over het celgetal van moederkoeien in [Bijlage II](#).

Ook staan er in de gids 'Cow-bonded calf rearing in dairy farming, a practical guide.' staan duidelijke foto's en schema's over uierontsteking op pagina 28. Deze gids vind je via de link: <https://kalfjesbijdekoe.nl/voor-boeren/informatie/>

In het 'Stalboekje melkvee' staat veel informatie over natuurlijke geneeswijzen. Zie <https://www.natuurlijkeveehouderij.nl/stalboekjes/>

## Uierbehandeling

Bij eerste afwijkingen is het belangrijk snel bij te sturen. Denk daarbij ook eens aan natuurlijke middelen. De stalboekjes geven je meer informatie, en beschrijven bijvoorbeeld ook uiercrèmes die de doorbloeding verbeteren, homeopathische injectoren en natuurlijke pijnstillers die ervoor zorgen dat de koe toelaat om het kalf te laten drinken en vervolgens leeggemolken kan worden.

Mocht moederkoe antibiotica nodig hebben, laat het kalf dan absoluut niet zogen en doe een uiernet om bij de koe. Als moeder echt ziek is zul je kalf en koe moeten scheiden.

### **Part time KbK, tegen overmatig zogen**

Als het kalf wat ouder is en het hard groeit, dan is er kans op vervetting. Het part time KbK-systeem kan dan een uitkomst bieden. Ook als jij je zorgen maakt over je inkomsten en de melkverkoop kan je dit systeem toepassen.

Een optie is om overdag het kalf bij de koe te laten, en ze 's nachts van elkaar te scheiden (of andersom als dit qua werkzaamheden makkelijker is). In dit part time systeem kunnen ze elkaar dan nog wel zien, maar kan het kalf niet zogen. Dit doe je door een hek te plaatsen. Met deze methodiek kan je (een deel van) de (ochtend)melk melken voor de verkoop.

Een andere optie is om de tijd van contact te limiteren en/of het zogen wel of niet toe te staan door bijvoorbeeld de moederkoe een uiernet om te doen. Een kalf kan op die manier wel met moederkoe fysiek contact hebben, maar het kalf kan niet zogen. Voor de band tussen koe en kalf is het niet essentieel dat het kalf kan zogen, maar is fysiek contact voldoende. De vraag is met deze optie wel in hoeverre voordelen zoals de snelle groei, leren van de moeder en het vertonen van natuurlijk gedrag volledig tot hun recht komen bij deze vorm van contact tussen de dieren. Ook kost het jou meer werk per dag.

Bij alle vormen van dit part time KbK-systeem heeft het wel de voorkeur om de kalfjes in de periode zonder moeder met andere kalfjes te laten

zijn. Zorg dus dat je dit met meerdere kalveren tegelijkertijd doet, zodat de kalveren steun aan elkaar hebben.



Manon van Balkom – De Kerkhoeve



## 8. Hygiëne en algehele gezondheid



Wanneer kalf en koe door de eerste kwetsbare dagen heen zijn, dan kan het genieten pas echt beginnen! Voor alle KbK-boeren is dit het grootste voordeel: genieten hoe de kalveren meebewegen met de kudde, spelen in de wei en hoe de hele groepsdynamiek beter wordt. Wel blijft goede en voldoende observatie door de boer het sleutelwoord voor het waarborgen van de

gezondheid van het kalf. Doe dit in de eerste week het liefst twee keer per dag. Omdat je de kalveren niet twee keer per dag voert en de mest niet apart zichtbaar (en ruikbaar) is in een eigen hokje moet je beter kijken, ook rond de staart van het kalf. Als de darmgezondheid goed is zal het kalf verder zeer waarschijnlijk ook gezond zijn.

Een ziekte traceren in een kudde is lastiger dan wanneer koe en kalf apart in een hok zitten. Een algehele goede hygiëne en het geregeld schoonmaken/desinfecteren van de stal is een vereiste. Check ook geregeld bij de hele kudde de speen, uier, klauw- en gewrichtsgezondheid (kreupelheden).

### Wanneer is een kalf ziek?

Ondanks goede inspanningen kan een kalf ziek worden. Dit kan je weten door een of meerdere van onderstaande symptomen waar te nemen. Het kalf:

- is inactief
- speelt niet of weinig (rennen/springen)
- zoogt/eet niet of weinig
- hoest of ademt zwaar
- heeft koorts
- heeft diarree of opgedroogde ontlasting rond de anus
- is ingevallen (de ribben zijn zichtbaar)
- heeft een gezwollen navel
- heeft een slecht uitziend of ruw haarkleed
- krabt veel aan een of beide oren of heeft hangende oren
- heeft een droge- of loopneus (waterig of geel/groen snotachtig)
- heeft waterige of pussige oren



### Preventieve maatregelen

Je hebt niet altijd grip op een ziekte in de stal, maar wel zijn er veel dingen die je zelf kunt doen om ziekten zoveel mogelijk te voorkomen onder jouw veestapel. Hierbij kan je denken aan:

- Genoeg (lig)ruimte
- Een droge en schone ligplek
- Goede algehele hygiëne
- Genoeg ventilatie
- Voldoende vochtopname
- Voorkomen van onderkoeling
- Genoeg beschutting tegen tocht
- Goede biestvoorziening en biestiname
- Genoeg en goede melkinname
- Het speenproces met zo min mogelijk stress laten verlopen
- Voldoende mineraalvoorziening
- Controle op aan-/afwezigheid van worminfecties
- Zo min mogelijk vliegen in en om de stal (zonder chemische vliegenbestrijding te gebruiken)
- Niet te veel stof
- Eventueel scheiden van drachtige dieren van kalfjes (op niet BVDV vrije bedrijven)
- Eventueel vaccineren/preventief ontwormen (zie [bijlage IV](#) voor meer uitleg)
- Beperk de invoer van nieuw vee in jouw veestapel en op jouw terrein en laat deze keuren.

### Raadpleeg de dierenarts

We hebben het woord al vaak laten vallen, maar monitoring van de kalveren is essentieel. Voordat je start met KbK is het raadzaam om de monitoring van de gezondheid met jouw dierenarts te bespreken en bespreek ook wat er kan veranderen als jouw bedrijf gaat overstappen. Overleg met jouw dierenarts wat te doen wanneer je één of meerdere van bovenstaande symptomen opmerkt bij jouw kalveren.

#### Leestips

In de gids 'Cow-bonded calf rearing in dairy farming, a practical guide.' staan duidelijke foto's en schema's over kalverziekten op pagina 22-25 en checklists voor kalvergezondheid op pagina 98-100.

Ook in onze bijlages [III](#), [IV](#), [V](#), [VI](#), [VII](#), [VIII](#), [IX](#) en [X](#) vind je extra uitleg over kalvergezondheid.



## 9. Spenen en scheiden

Er is nog weinig bekend over wat het beste moment en wat de meest effectieve methode is om de KbK-kalveren te spenen en te scheiden. Het heeft de voorkeur niet in één keer abrupt, maar gefaseerd te spenen en te scheiden. Een abrupte transitie brengt namelijk veel geloei en stress voor kalf en moederkoe met zich mee, ook in de literatuur lijkt dit te worden bevestigd.

Het is raadzaam om de overgang van huisvesting en voer zo klein mogelijk te laten zijn voor het kalf en het heeft de voorkeur hen niet alleen te scheiden maar minimaal met een ander kalf. Sommige boeren kijken echt per individueel kalf wanneer het toe is aan scheiden, de ander doet dat o.b.v. tijd of wanneer een groepje kalveren tegelijk kan worden gescheiden.



De meningen zijn erover verdeeld maar sommige boeren gebruiken tijdens of na het spenen Ignasia (homeopathisch middel) om de stress te verminderen bij zowel moeder als kalf. Je kunt je dieren gaan vertellen wat je gaat doen. Wanneer je het part time KbK-systeem hanteert, dan lijkt dit onderdeel minder stressvol te zijn. Zie [bijlage I](#) voor alle opties die boeren in de praktijk aangeven.

De moeders worden na het spenen en scheiden van het kalf weer volledig gemolken. In principe is er geen verschil in melkproductie, wel zou de melkgift iets kunnen afnemen. Dit zou kunnen komen doordat moeder melk wil achterhouden voor het kalf en/of doordat zij minder frequent wordt gemolken. Sommige moederkoeien komen niet meer helemaal terug op hetzelfde melkproductieniveau als voordat het KbK-systeem werd geïmplementeerd). Wel kan het helpen om kalf mee te nemen in de melkput om de aanmaak van oxytocine te stimuleren. Lees hierover meer in hoofdstuk 7: melken van moederkoe.

### Na het spenen

Beperk na het spenen en scheiden van kalf en koe de hoeveelheid stress door het kalf op te vangen in een jongveegroep in stal of weide. Zorg er daarnaast voor dat de huisvesting, voeding en de (kalver)groep niet te veel afwijkt van wat het gewend was.

Je kunt ervoor kiezen dat de kalveren wel of geen zicht meer hebben op de rest van de kudde. De meeste KbK-boeren kozen voor tijdelijk geen zicht

### Tip van een KbK-boer

“Als kalveren de neiging hebben vaker te willen uitbreken, dan kunnen ze even op stal worden gehouden met daarbij een stroomdraad, zo maken ze opnieuw kennis met deze grens. Dat is vaak moeilijk, omdat ze in de wei als klein kalf geleerd hebben om onder de draden door te lopen. Als ze dit snel doen krijgen ze vaak geen tik van de stroomdraad. Daarom is het handig om de kalfjes zodra ze met hun moeder de kudde ingaan al kennis te laten maken met de stroomdraad.”

op de kudde. Wil je wel dat de kalveren zicht houden op de kudde? Zorg dan voor voldoende stroom op de stroomdraden (3 draden boven elkaar) om uitbraak van kalveren te voorkomen. Als een kalf toch uitbreekt om bij de moeder te komen, dan duurt het na de tweede scheiding, weer een dag of twee voordat de emotie gezakt is. Dit levert wederom een stressmoment op.

Observeer het kalf goed op een eventuele groeidip. Mocht dit het geval zijn kun je het kalf tijdelijk bijvoeren met poedermelk/krachtvoer. Zie voor meer informatie [bijlage VIII](#) en [IX](#) over krachtvoer, over- en ondervoeding.

### Terug in de kudde

Wanneer het kalf minimaal een half jaar uit de kudde is geweest kan het terug in de kudde zonder dat het weer gaat drinken bij de moeder of een andere koe. De koeien leren leven in één kudde met verschillende leeftijdsgroepen en hebben hechtere banden dan voorheen (vaak zijn deze op jonge leeftijd ontstaan). Je kan pas spreken van een sociale stabiele kudde als 'aanvallen, verjagen en vluchten' is vervangen door 'dreigen en uitwijken' en dit zo blijft.

Het kan voorkomen dat de kudde in het begin onrustiger is maar dit stabiliseert snel. Ook hier is weer het belangrijkste dat je de kudde (dynamiek) leert kennen en kunt monitoren. Een voordeel van het feit dat het kalf is opgegroeid in de kudde is dat de hiërarchie niet opnieuw hoeft te worden bepaald en daarmee ook geen stress optreedt wanneer de kalveren terug de kudde in komen. Een ander voordeel van een eigen kudde is het beperken van de overdracht van ziektekiemen (wanneer je dus geen nieuw vee aanvoert).

### Verwildering/agressiviteit voorkomen

De kalfjes worden beschermd door moeder en door de kudde waardoor de moeders zich beschermend kunnen gedragen. De kalveren kunnen wilder worden (natuurlijker gedrag vertonen) wanneer er geen aandacht wordt besteed aan goed contact tussen de boer, de koeien en de kalveren. Door bijvoorbeeld het flesvoeden van de biest kan een band worden opgebouwd met het kalf. Daarna



Corné Ansems - De Ruurhoeve

dagelijks door de stal heen lopen, hen aandacht geven, aaien (zeker de eerste dagen) en (brok) voeren zowel tijdens als na het spenen creëert positieve associaties bij deze interacties. Een andere optie is jouw boerderij open te stellen voor publiek voor meer contact of zorgcliënten inzetten om kalveren te laten wennen aan (positieve) interacties met mensen.

Ook in de weide is contact tussen boer en kudde erg belangrijk. Ga dagelijks langs in de weide en laat de kalfjes van begin af aan kennis maken met de stroomdraden. En belangrijk: sta niet met je rug naar de koeien toe.

Een andere manier om verwilderen tegen te gaan is de kalveren al op jonge leeftijd een halster om te doen zodat je kalveren gemakkelijker kunt begeleiden naar de melkstal en weide toe. Ook kan je oefenen met het in en uit een trailer lopen met de kalfjes zodat dit op latere leeftijd geen stress voor hen oplevert.

### Fokkerij aanpassen

Wanneer koeien te agressief blijven passen zij waarschijnlijk niet in het KbK-systeem. Ook koeien die juist schuchter van aard zijn kunnen dat genetisch, maar ook qua opvoeding, doorgeven aan het kalf. Als moederkoe altijd wegschiet wanneer de boer in de stal/weide komt, dan kan het kalf dit associëren met normaal gedrag en dit overnemen. Je kunt met het fokken hierop inspelen door te selecteren op makke koeien om de agressiviteit en schuchterheid bij de toekomstige veestapel te verminderen.

Ook is dit een mooi moment om te fokken op het bevorderen van natuurlijk zogen door kalveren. De uiers van de huidige melkkoeien (m.n. de Holstein Friesian) hangen zo laag, met een andere speenvorm en speenplaatsing die het zogen kunnen bemoeilijken. Dit is een mooie kans om hier verandering in te brengen!

Bekijk drie filmpjes van KbK-boeren over het spenen via onderstaande QR-codes!



[De Ruurhoeve](#)



[Boerderij  
Ruimzicht](#)



[Boebadoe  
Farm](#)



### Voorbeeld stappenplan: spenen en scheiden

Er zijn geen twee boeren te vinden die het spenen en scheiden hetzelfde doen. Onderstaande stappen geven weer hoe het speen- en scheidingsproces er eventueel uit kan zien in de stal en in de weide.

#### In de stal

- Tijd is essentieel in het proces om stress bij het kalf zo veel mogelijk te voorkomen. Neem voor het spenen en scheiden twee weken de tijd. Zet minstens twee kalveren tegelijkertijd in een aparte (afspeen)ruimte. Zorg door middel van een hek dat het kalf nog wel bij moederkoe kan zogen door het hek, maar dat moeder hiervoor naar het hek toe moet komen. Dit kan op eigen initiatief van moederkoe of op een vaste tijd. Zorg er wel voor dat de zwakste kalveren in dit proces niet verdrongen worden bij het drinken.
- Na één week zet je nog een hek voor het andere hek, zodat zogen niet meer mogelijk is, maar moederkoe en kalf elkaar nog wel kunnen zien en ruiken.
- Na nog een week worden ze volledig van elkaar gescheiden en gaan kalveren naar de jongveestal. De kalfjes krijgen tijdens dit gehele proces brok, hooi en water.

#### Spenen en scheiden in 30 dagen

Je kan ervoor kiezen om langer de tijd te nemen over het spenen en scheiden en dit bijvoorbeeld ook te combineren met weidegang. Een voorbeeld kan dan volgende stappenplan zijn.

- Een groepje kalveren scheiden in een apart hok,

waarbij ze hetzelfde voedel krijgen als dat ze gewend zijn. Moederkoe kan de eerste 10 dagen uit de weide langs komen lopen en kalf kan nog zogen via het hek.

- Na deze 10 dagen gaat het hek overdag dicht, zodat fysiek contact nog wel mogelijk is, maar zogen niet.
- De laatste 10 dagen gaat het hek dag en nacht dicht en is allen fysiek contact nog mogelijk. A
- Na 30 dagen zijn de kalveren volledig gespeend en gescheiden en zullen naar de jongveestal gaan.

#### Spenen en scheiden gedurende dag/nacht

Kalveren kunnen langzaam gespeend en gescheiden worden, door ze steeds minder tijd en minder mogelijkheid geven om bij de moeder te zijn. Dit kan bijvoorbeeld door ze alleen overdag of juist 's nachts (beperkte) toegang tot elkaar te geven.



#### In de weide

- Ook voor het spenen en scheiden in de wei adviseren we om er twee weken de tijd voor te nemen en meerdere kalveren tegelijkertijd te scheiden. Scheid hen op afstand van de percelen waar de melkkoeien lopen. De kalveren zitten dan in een aparte groep, waar moederkoe langs kan komen voor ze elkaar kunnen zien en ruiken. Wanneer de dieren stress hebben, worden ze weer kort bij elkaar gezet om te zogen en te likken. Dit proces kan je een dag of drie aanhouden. De kalfjes moeten het stroomdraad leren begrijpen, het is aan te raden om een paar extra stroomdraden te plaatsen.
- Na die eerste drie dagen volgen er twee dagen waarbij kalf en moederkoe alleen 's nachts bij elkaar zijn. Na dag 5 gaan de kalfjes naar de jongveestal.

#### Spenen en scheiden met een kalvercrèche

- Kalf(jes) gaan naar de kalvercrèche waar ze nog wel contact hebben met moeder via een hek.
- De eerste dag worden kalf en moeder nog een paar keer zonder hek bij elkaar gezet.
- Vanaf dag 2 tot 14 mogen ze nog wel zogen maar met continue hek ertussen, vaak stoppen ze daar zelf na ongeveer een week mee.
- Ook dit kun je afbouwen: eerst de hele dag, daarna alleen nog een halve dag, dan nog een ochtend/avond, en zo langzaam minder toegang via het hek tot het uier geven.

### **Spenen en scheiden met een kalvercrèche**

- Kalf(jes) gaan naar de kalvercrèche waar ze nog wel contact hebben met moeder via een hek.
- De eerste dag worden kalf en moeder nog een paar keer zonder hek bij elkaar gezet.
- Vanaf dag 2 tot 14 mogen ze nog wel zogen maar met continue hek ertussen, vaak stoppen ze daar zelf na ongeveer een week mee.
- Ook dit kun je afbouwen: eerst de hele dag, daarna alleen nog een halve dag, dan nog een ochtend/avond, en zo langzaam minder toegang via het hek tot het uier geven.

### **Spenen en scheiden met behulp van neusflappen**

- Je kan het spenen en scheiden starten met behulp van een neusflap (gladde plastic neusclip die je op het neusschot van het kalf klemt), zodat het kalf niet meer kan zogen maar nog wel contact heeft met moeder omdat het kalf in het koppel blijft.
- Na 3 tot 14 dagen wordt de neusflap verwijderd en gaan alle kalfjes naar een aparte jongveestal waar vaak nog wel oogcontact mogelijk is met de kudde.
- Je kunt ook overwegen om na 1-2 weken gebruik van een neusflap alsnog een week een hek te gebruiken. Zo kunnen de kalveren niet zogen, maar kunnen kalf en moederkoe elkaar wel ruiken, zien en snuffelen. Daarna kan je ze alsnog naar de jongveestal overzetten.

*Kanttekening: het gebruik van een neusflap kan voor irritatie en wonden bij het neusschot zorgen. Ook hebben sommige kalfjes door dat zij alsnog kunnen zogen als zij hun hoofd kunnen kantelen. Naast dat het niet per se gemakkelijk is om neusflappen goed te bevestigen, blijkt uit literatuur ook dat deze methode als stressvoller wordt ervaren dan scheiden door middel van een hek.*

### **Na de ochtendmelking starten met spenen en scheiden**

- Het kalf gaat na de ochtendmelkbeurt naar de crèche en de moederkoe gaat met de kudde mee naar buiten.
- Na verloop van tijd komt de moeder loeiend binnen op zoek naar haar kalf. Het kalf heeft meestal nog niet geroepen omdat de buik nog vol is. Moeder en kalf gaan nu even, zo'n 10 minuten, bij elkaar in de crèche en moeder gaat vervolgens weer de wei in. Afhankelijk van het karakter van de koe komt zij deze eerste dag 2 tot 5 keer loeiend binnen waarna ze even bij haar kalf mag zijn.
- De eerste twee nachten mag moeder bij het kalf in de crèche of in een apart weiland zodat ze de volgende dag weer makkelijk te scheiden zijn. Deze dagen krijgt het kalf zoveel melk als ze wil van moeder, alleen de fysieke scheiding wordt zo geoefend.

- Vanaf dag 4 is vaak 2 keer per dag samen genoeg en na een week nog 1 keer per dag
- Op dag 8 wordt gestart met het eerst leegmelken van de achterkwartieren waardoor het kalf nog maar de helft van de melk krijgt.
- Dit wordt afgebouwd tot 2 weken waarna het kalf een lege uier krijgt aangeboden.
- De kalveren gaan in een groepje naar een afspeenhok en worden in 1 dag gescheiden.

### **Overstap naar pleegkoe**

Er kan ook nog worden gekozen voor de optie om kalf wel te scheiden van moeder maar niet af te spenen. Dit kan door middel van een pleegmoeder. Deze dient het kalf dan wel te moeten accepteren.





# 10. Afzet melk – steeds meer opties!

Lange tijd kregen de meeste KbK boeren geen betere prijs voor hun KbK producten. Maar door toenemende aandacht voor dierenwelzijn, en vooral door de opkomst van Kalverliefde, komt hier verandering in. Inmiddels leveren zo'n 8 boeren aan dit merk, en zij krijgen 7 cent op hun (biodynamische) prijs.

Het KbK-systeem biedt boeren de kans om zich te onderscheiden, en iedere boer doet dat anders. De één kiest voor eigen producten vanuit de boerderij(winkel) of in de korte keten? Een andere boer ziet het KbK-systeem als kans om te extensiveren, door de prijs op de producten te verhogen. Wat je ook doet, het is vooral belangrijk om de klant te laten zien waarom je dit doet. De campagne Kalfjes bij de Koe helpt daarbij en stelde ook een logo beschikbaar voor wie het wil gebruiken:



## Kalfjes bij de Koe - hulp voor consumenten

Op de website Kalfjes bij de Koe vind je alle verkooppunten van KbK-bedrijven voor-zuivel en vlees: [www.kalfjesbijdekoe.nl/voor-consumenten/verkooppunten](http://www.kalfjesbijdekoe.nl/voor-consumenten/verkooppunten)

Ook kan je consumenten betrekken bij jouw bedrijf door producten aan te bieden in combinatie met een proeflokaal, workshops en/of een rondleiding op de boerderij, zodat zij niet alleen begrijpen maar ook ervaren waarom jouw productprijs gemiddeld hoger ligt.

## Boer Gerard creëerde een eigen merk: Blijve Koe Zuivel

Van grond tot mond, minimaal bewerkt en via een zo kort mogelijke keten, dat is het doel van Gerard Mul. Zij verkopen hun [Kalfvolle melk](#), naast hun eigen boerderijwinkel, in nog veel meer verkooppunten.

Ben je niet van plan om jouw producten zelf te vermarkten? Verdiep je dan eens in de mogelijkheden die jouw bedrijf heeft of creëren kan. Er zijn inmiddels een aantal initiatieven ontwikkeld waar jouw bedrijf bij kan aanhaken,

zoals Zuiver Zuivel (biodynamisch) en Kalverliefde (biologisch, maar vooralsnog enkel toegankelijk voor biodynamische boeren). Ook keurmerken zijn in ontwikkeling om kalfjes bij de koe te integreren in hun keurmerk, zoals bijvoorbeeld het Beter Leven-keurmerk. Neem wel eerst contact op om te kijken of er ruimte is voor jouw afzet en wat dit jouw bedrijf oplevert.

## Gangbaar met een KbK melktap

Rike van Zee houdt met haar familie al jarenlang KbK. Haar bedrijf is gangbaar en de melk gaat zonder meerprijs naar Campina. Maar in 2022 organiseerde ze de eerste [Kalfjesdans](#) (video) en opende een melktap voor de buurt.

## Afzet KbK-zuivelproducten van boer Gerjo

De zuivel van Jara en Gerjo is te koop onder de noemer **Achterhoekse Bergkaas, Ruimzicht of Jara's kaas**. Ook verkopen ze landelijk bij alle Odin fillialen Jara's panir en Achterhoekse geraspte kaas. En via [www.eerlijkekaas.nl](http://www.eerlijkekaas.nl) kun je kaas in je brievenbus ontvangen!

# Afzet via het concept Kalverliefde

Werkplezier speelt een grote rol voor kalf bij koeboeren, maar een andere financiële verwaardiging bij deze omslag in bedrijfsvoering is natuurlijk ook heel belangrijk. Voor deze handleiding hebben we contact gezocht met Janina, oprichtster van Kalverliefde, om meer te weten te komen over wat het inhoudt om KbK-melk te leveren aan Kalverliefde.

Janina startte Kalverliefde met een persoonlijk verhaal: ze houdt zelf ook van melk in haar koffie, maar het zat haar niet lekker dat zelfs bij biologische melk het kalfje direct na de geboorte van moederkoe gescheiden wordt. Ze ging op zoek naar het bedenken van een alternatief en zo werd haar eigen concept Kalverliefde een succes! Onder Kalverliefde wordt nu van vijf KbK-bedrijven melk verwerkt in een biodynamische melkfabriek.

Deze melk wordt nu als biologische melk afgezet in een groot aantal Albert Heijn-filialen en sinds september 2023 ook in PLUS-filialen. Daarnaast is er recent een eerste samenwerking gestart met horecaleverancier Bidfood voor koffieketen 'Lebkov'. Janina geeft aan dat ze voor Kalverliefde altijd op zoek is naar nieuwe afzetstromen en dat ze Kalverliefde bij nog meer supermarkt- en horecaketens zou willen aanbieden.

**KOE EN KALF  
LEKKER LANGER SAMEN  
MET KALVERLIEFDE**

BIOLOGISCHE KALF-BIJ-KOE MELK





### Hoe sluit je als boer aan?

“Met elke significante vraag die we krijgen vanuit de markt (supermarkten of horeca), ga ik op zoek naar nieuwe boeren die bij ons aan willen sluiten.”, aldus Janina. Heb je interesse om voor Kalverliefde melk te gaan produceren? Dan belt Janina graag eens met je om de opties te bespreken. Ook stuurt ze je dan het protocol toe met kaders en voorwaarden.

#### Interesse?

Stuur een e-mail naar [janina@kalver-liefde.nl](mailto:janina@kalver-liefde.nl) en Janina neemt contact met jou op!

### Op welke meerprijs kun je rekenen?

Op dit moment krijgen de Kalverliefde-boeren 7 cent toeslag bovenop de prijs van biodynamische melk.



### Wat zijn de toekomstplannen van Kalverliefde?

“In eerst instantie zijn we echt gericht op het uitbreiden van de verkoop van Kalverliefde-melk, dat blijft voor nu focus nummer 1. Als dat goed blijft doorlopen willen gaan we aan de slag met het uitbreiden van het assortiment, zoals yoghurt en kaas”, geeft Janina aan. Er zal dus ook gefaseerd steeds meer vraag naar KbK-boeren bijkomen als de afzet groeit.

Vlees hoort natuurlijk bij het produceren van zuivel. Janina wil dan ook graag dat de dieren een dierwaardig leven hebben op zowel de melkveehouderij als tijdens de afmestfase. Hiervoor is ze een pilot gestart, om de stiertjes 2 jaar lang aan te houden voor optimale vleesproductie. Daar hangt echter wel een dusdanig prijskaartje aan, dat Janina ook bezig is met een pilot om te kijken hoe dit vermarkt kan worden en aantrekkelijk blijft voor de consument.

Janina nodigt je uit: “Kom eens kijken bij een van de 5 bedrijven die Kalverliefde-melk produceren. Wellicht denk je dat het heel veel extra werk is, maar het kan ook best eenvoudig zijn.”

#### Check de website!

Vind een Kalverliefde-boer en nog veel meer informatie op de website [www.kalverliefde.nl](http://www.kalverliefde.nl)

### Voorwaarden?

Kalverliefde levert nu een biodynamische melkstroom aan de fabriek. “Als we ook vraag zouden krijgen naar andere zuivel, zoals kaas en yoghurt, dan zouden biologische bedrijven ook kunnen aansluiten, omdat we dit dan ook via een andere fabriek zouden moeten verwerken.”, geeft Janina aan. Voor nu is een Demeter-certificering wel benodigd in verband met de certificering van de verwerkingsfabriek.

Er is voor Kalverliefde een protocol met voorwaarden ontwikkeld waaraan een kbk-boer dient te voldoen. Janina geeft aan: “Dit protocol heeft relatief weinig uitgangspunten, omdat er zo’n diversiteit aan mogelijkheden is om kalf bij koe te houden. Zo is part time spenen ook mogelijk binnen de kaders van Kalverliefde. Dit zorgt in sommige situaties bij niet aan te houden kalveren zelfs voor een soepeler en minder stressvol spenenproces.”

Een aantal kernpunten die in het protocol terugkomen: een vaarskalf dient minimaal 3 maanden bij koe te blijven en stierkalfjes minimaal 35 dagen. Ook geleidelijk spenen is een onderdeel in het protocol, wat soms voor uitdagingen zorgt bij de kalveren die niet worden aangehouden. Na 35 dagen KbK dienen zij nog minstens 1 week op het bedrijf te verblijven, om ze te leren drinken uit een speenemmer. Ook verkleint deze tussenstap de hoeveelheid stress in de transitie naar een andere locatie toe. Daarnaast verwachten we

van een KbK-boer dat hij/zij zich inzet om de uitstootkalveren bij een bij voorkeur biologische kalvermesterij op te laten groeien en af te mesten. Janina geeft aan: “We hebben we nu een samenwerking met een kalvermesterij die nu niet meer biologisch gecertificeerd is, maar qua welzijn ver boven de rest uitspringt. Hier kan je dan ook bij aansluiten, zodat kalveren niet lang op transport hoeven en niet nog naar een verzamelstation worden gebracht.”

Ook is er sinds kort een samenwerking met Eyes on Animals die een jaarlijkse check uitvoert op het welzijn van de KbK-koppels. “We hebben samen een checklist ontwikkeld op basis van het protocol. Ook binnen deze checklist hanteren we dus niet dat het ‘exact zo’ moet, want elke boer implementeert het KbK-systeem zoals het past op zijn of haar bedrijf. Maar op deze manier hebben we binnen het concept iets meer ‘zekerheid’ dat niet alleen KbK-gehouden wordt, maar dat dit ook vanuit het oogpunt dierenwelzijn overeenkomt. De eerste checks hebben de afgelopen week plaatsgevonden.”, aldus Janina.





# Stichting Demeter – aanvullende module kalmpjes bij de koe

Naast Kalverliefde is ook Demeter gestart met een aanvullende module op de Demeter-certificering voor biodynamische melk. We zochten even kort contact met René Heusschen, van Stichting Demeter, om hier wat meer informatie over te krijgen.

## Afzet

Stichting Demeter heeft in samenwerking met de Weerribben een inspectie-module ontwikkeld, op basis van de door Weerribben ontwikkelde 'Kalmpjes bij de Koe'-normen. Deze module is beschikbaar voor Demeter boeren met kalmpjes bij de koe. Sinds dit jaar kunnen zij hieraan deelnemen. De afgelopen periode is het aantal deelnemende boeren gegroeid van drie naar vijf boeren die hun melk leveren aan Weerribben Zuivel.

Het ophalen van de melk en ook het verwerken wordt apart gedaan van de rest van de biodynamische melkstroom, waar de kalmpjes niet bij de koe gehouden worden. Weerribben Zuivel heeft aanvullend op het Demeter logo een tekst waarbij staat dat de kalmpjes bij de koe gehouden worden, zodat consumenten ook kunnen zien dat dit om een aparte melkstroom gaat.



Gerjo Koskamp – Boerderij Ruimzicht

## De thema's die terugkomen in deze module zijn:

- Vaarskalveren blijven minimaal 12 weken bij de koe;
- Stierkalveren/niet aan te houden kalveren blijven minimaal 30 dagen bij de koe;
- Kalveren worden gevoed door eigen moederkoe/pleegkoe;
- Kalf kan het liefst naar eigen behoefte drinken, maar minimaal 2 keer per dag;
- Spenen en scheiden mag niet abrupt zijn;
- Het kalf dient op biologische wijze te worden grootgebracht.

De eerste inspecties hebben dit jaar plaatsgevonden. René geeft aan: "We inspecteren en certificeren voor Weerribben Zuivel voor deze aanvullende module kalmpjes bij de koe. Dit is het eerste jaar dat we hiermee gestart zijn en we zullen op basis van de inspectieresultaten nog verder over in gesprek gaan om de module nog beter te ontwikkelen. Dit zijn geen inhoudelijk grote dingen, maar wel belangrijke punten voor de verdere ontwikkeling."

## Melkprijs

Er is een aanvullende vergoeding bovenop de Demeter-vergoeding. Demeter gaat niet over de melkprijs, maar Weerribben. Ben je benieuwd naar deze plus op de melkprijs? Neem dan zelf contact op met Weerribben Zuivel.

## Inspectieprotocol aanvullende module Demeter - Kalmpjes bij de koe

Om in aanmerking te komen voor deze aanvullende module en meerprijs op de melk dien je als boer Demeter-licentiehouder te zijn. Ook heeft Demeter samen met de Weerribben een [inspectieprotocol](#) opgesteld.

# 11. Afzet vlees – wat zijn de opties?

Elke kilo kaas is een kwart kilo kalf. Caring Farmers hoopt dat in de toekomst niet alleen de melk van KbK boerderijen een meerprijs kan krijgen, maar dat dat ook gaat gelden voor KbK vlees. Caring Farmers hoopt daarom in de toekomst de verkooppunten op [kalfjesbijdekie.nl](http://kalfjesbijdekie.nl) van KbK zuivel uit te breiden met KbK vlees. Dat geldt voor zowel vlees van de melkkoeien als van de stierkalveren en andere kalveren die niet worden aangehouden.

Kalveren afvoeren naar de gangbare kalverhouderij staat KbK (en veel andere) melkveehouders tegen. Toch is dat soms nog de enige optie omdat er weinig vraag is naar (biologisch) kalfsvlees, en omdat er ook nog geen markt is voor ossenvlees van KbK boerderijen:

Er zijn verschillende opties die worden verkend:

- De meest diervriendelijke optie is als alle kalveren kunnen aanblijven op het moederbedrijf en de stierkalveren na 2,5-3 jaar weidegang of natuurbeheer worden afgezet als KbK vlees met een KbK premie. Dat kan met stieren of met ossen.
- Een andere duurzame optie is de integratie van de vleesvee- en melkveehouderij: bij dubbeldoeldieren zouden de kalveren die niet worden aangehouden, na 3 maanden kunnen verhuizen naar een vleesveehouder. Daar lopen ze ruim een jaar buiten en worden de laatste maanden afgemest in de stal. Waarom zouden we tenslotte een specifieke vleesveehouderij in

stand houden, als er tegelijkertijd een overschot is aan kalveren uit de melkveehouderij? In een kringlooplandbouw hebben alle dieren een rol; nu exporteren we 90% van het kalfsvlees.

- Nederlanders eten weinig kalfsvlees en Nederland telt daarom maar één bedrijf dat biologische kalveren afmest in de wei tot biologisch kalfsvlees: FarmFields. FarmFields neemt kalveren van 4 weken van biologische melkveebedrijven over. Ook van enkele KbK bedrijven. Ze zijn echter niet goed ingericht op kalveren die 1-3 maanden bij de moeder drinken. Wellicht zijn er bedrijven te vinden, die zich ook hierin willen specialiseren mét een bijbehorende afzetmarkt.

Eén startende en één ervaren KvK melkveehouder verkopen het vlees van hun stierkalveren zelf. We vroegen hun naar de prijsopbouw en afzet.





## John Arink - over afzet zuivel én vlees

Melkveehouder John Arink is biodynamisch melkveehouder in het Gelderse Lielvelde in de Achterhoek, met 30 hectare cultuurgrond en 90 hectare natuurland. Hij houdt 50 Fries-Hollandse melkkoeien op een basisrantsoen van gras met een tot twee kg krachtvoer per dag. Daarmee realiseren de koeien gemiddeld 5300 kg melk met 4,70% vet en 3,70% eiwit. Daarnaast blijven alle kalveren - dus ook de stiertjes - op het bedrijf. De dieren die niet nodig zijn voor vervanging worden opgefokt voor de productie van vlees dat grotendeels in eigen boerderijwinkel wordt verkocht.

Vanaf het voorjaar van 2024 breekt er voor John een nieuw hoofdstuk aan. Hij gaat vanaf dan de kalveren bij de (pleeg)moeder houden en melk leveren aan Kalverliefde. Vanaf dat moment kunnen de kalveren die opgefokt worden op zijn bedrijf voor vleesproductie, over een jaar of twee, worden afgezet als 'kalf bij koe-vlees'.

Steeds meer melkveehouders geven aan te willen stoppen met het afleveren van uitstootkalveren aan de gangbare kalverhouderij. We vroegen aan John om informatie met ons te delen over het financiële aspect en kengetallen van dieren houden op deze wijze.

### Kengetallen van de vleesafzet van biodynamisch Ekoboerderij Arink:

- Voor elke liter melk die geproduceerd wordt op het bedrijf van John wordt er ook 30 gram vlees geproduceerd.
- Een deel van de koeien wordt gekruist met Belgisch Blauw.
- De koeien die niet blijven voor de melk, grazen in het nabijgelegen Natura2000 gebied;
- De stieren worden ossen. Dit kost +/- € 30,- per dier (mits meerdere dieren gelijk worden behandeld).
- Ze leven op een rantsoen van gras en

natuurhooi. Er wordt geen krachtvoer verstrekt en ook een afmestperiode is hier niet aan de orde.

- Na 2,5 jaar wegen de dieren zo'n 320 kg.
- Via de zelfslachtende slager wordt alles verkocht via de boerderijwinkel en twee lokale natuurvoedingswinkels.
- Elke maand worden ongeveer 3 à 4 runderen verkocht op deze wijze. Ongeveer 80% wordt in eigen boerderijwinkel (die twee middagen geopend is) verkocht en 20% via de twee natuur-voedingswinkels.
- In totaal levert elk slachtrund John bruto zo'n € 3400,- op. Dat is ongeveer € 11,- per kg kar-kasgewicht. Hier moeten de slacht en verpakkingskosten nog af à € 900,- per rund.
- Het gehakt gaat weg voor €12,90/kg.
- De dieren die een Belgische Blauwe vader hebben leveren ook mooie luxe delen, van ribeye tot haasbiefstuk.



Jerseystiertjes - Boerderij Eyckenstein

## Boerderij Ruimzicht - #kalfbijkoe zuivel én vlees

Boerderij Ruimzicht is een multifunctioneel Biodynamisch landbouwbedrijf met als hoofdtek de melkkoeien en het verzuivelen van alle melk. De kudde bestaat uit 25 melkkoeien (fosfaatrechten voor 30 stuks); een kruising tussen MRIJ, HF en Fleckvieh. Alle kalveren – ook de stiertjes – blijven op het bedrijf van 45 hectare cultuurgrond. De dieren die niet nodig zijn voor vervanging worden opgefokt voor de productie van vlees dat in de eigen boerderijwinkel en bij twee natuurvoedingswinkels wordt verkocht. Op een basisrantsoen van kruidenrijk grasland en zonder krachtvoer realiseren de koeien gemiddeld 4.000 kg melk met 4,60% vet en 3,40% eiwit.

### Kalfbijkoe zuivel én vlees

Al sinds 2002 blijven de kalveren op Boerderij Ruimzicht bij de eigen moeder. In het begin een paar weken en sinds een jaar of 10 blijven de kalveren 3 maanden bij de moeder. Pleegmoeders voldoen niet omdat de zorg en aandacht voor het kalf dan niet optimaal is. Het bedrijf wil maximaal natuurinclusief boeren en dan hoort een kalf bij de eigen moeder te blijven. Op het bedrijf wordt maar 1x per dag gemolken. Omdat het bedrijf geen krachtvoer geeft, de melkproductie relatief laag is en de kalveren veel melk drinken omdat ze allemaal bij hun eigen moeder mogen blijven kan dit. Verder blijven de kalveren na het spenen zo'n 6 maanden buiten de kudde om geheel te ontwennen aan de moederband. Na deze periode gaan de grote kalveren weer terug in de kudde; familiekudde in meest maximale vorm. We duiken we in de cijfers:

### Rundvlees op Boerderij Ruimzicht:

- Voor elke liter melk produceert dit bedrijf 60 gram vlees (zie tabel onderaan)
- Het merendeel van de koeien wordt gedekt door de eigen Fleckvieh-stier.
- De koeien die niet blijven voor de melk, blijven gewoon in de kudde tot ze slachtrijp zijn.
- De stieren houden hun ballen en groeien daardoor sneller dan wanneer zij ge-ost zijn. Belangrijkste reden om niet te ossen is het streven naar maximaal dierenwelzijn.
- Na 1,5 jaar zijn ze zo'n 180 kg (geslacht gewicht), op een rantsoen van gras en natuurhooi, met in de winterperiode ca 2 kg geplet (eigen) graan.
- De dieren worden zelf naar de slacht gebracht; naburige dorp. Daarna wordt alles

verkocht via de boerderijwinkel en twee lokale natuurvoedingswinkels.

- Het gehakt gaat weg voor 14,45 Euro/kg. Van alle dieren worden ook de mooie luxe delen van ribeye tot haasbiefstuk gesneden waarmee de verkoopprijs gemiddeld richting 17,50 euro/kg gaat.
- In totaal levert elk slachtrund gemiddeld bruto zo'n € 3.600,- Op, dat is ongeveer € 17,- per kg karkasgewicht. Hier moeten de slacht en verpakkingskosten nog af à € 1.400,- per rund (6,60 euro per kg karkasgewicht).
- Elke maand worden ongeveer 2 à 3 runderen verkocht op deze wijze. 50% in de eigen boerderijwinkel op twee dagen en 50% via de 2 natuurvoedingswinkels.

### Vlees en zuivel

	kg geslacht gewicht	aantal dieren	tot kg
<b>melkkoe</b>	320	6	1.920
<b>stier/pink</b>	180	24	4.320
			6.240
<b>melkproductie</b>	4.000	25	100.000
<b>gram vlees per kg melk</b>			62,4



# 12. Argumenten om wel/niet te starten met KbK

## Argumenten voor Kbk

- Band opbouwen tussen moeder en kalf
- Moederkoe is sneller fitter omdat ze achter kalf aan moet, de melkgift komt goed op gang, de nageboorte komt er sneller uit en ze gaat sneller eten
- Op latere leeftijd lijkt het kalf minder tot geen abnormaal gedrag te vertonen (kalveren die aan elkaar zuigen, niet sociaal, angstig gedrag, tongspelen, dwangmatig gedrag)
- Moederkoe en kalf gaan natuurlijker gedrag vertonen (spelen, zogen, maternale zorg door moeder wat is geassocieerd met positieve emoties, sociaal, kudde gedrag, beter omgaan met confrontaties)
- Betere groei kalf door onbeperkt drinken waardoor mogelijk betere weerstand waardoor mogelijk minder ziektes/kalversterfte waardoor minder medicijngebruik en dierenartskosten
- De ontwikkeling van de slokdarmsleufreflex gaat bij speenemmer nog wel eens mis i.v.m. de te koude melk en minder goede positie kop bij drinken
- Kalf drinkt beter door geleidelijke opname (meerdere malen p/d)
- Kalf heeft altijd toegang tot melk, op de juiste temperatuur, wanneer het kalf het wil en kan dit langzaam doen
- Kalf leert gedrag van de kudde (sociaal gedrag, grazen, geschikt voedsel vinden, melken via robot, routine van het stalleven, respecteren van de hekken/stroomdraden)
- Hiërarchische plek in kudde is al vastgesteld waardoor herintroductie in de kudde rustiger verloopt
- Gezoogde kalveren lijken meer te durven en zijn vindingrijker (bv omgaan met drinkautomaat)
- Kalveren die bij ouderdieren opgroeien zijn socialer, flexibeler, leren beter en kunnen makkelijker omgaan met nieuwe situaties (minder gevoelig voor stress), waardoor verondersteld zou kunnen worden dat kalveren uit zoogsystemen beter passen in de huidige melkveehouderij met meer techniek en automatisering voor het managen van dieren
- Bespaart kunstmelk
- Kan arbeid/tijd besparen van de boer
- Arbeidsvreugde van de boer
- Boer gaat de koeien beter observeren waardoor selectie makkelijker gaat
- Gezoogde vaarzen zijn betere moeders
- Kalf kan eerder vast voer opnemen omdat zij dit leren van de kudde (in hoeveelheid kan dit juist achterblijven omdat ze melk kunnen blijven drinken ipv vast voer willen eten)
- Sociale discussie: KbK mooier plaatje dat de consument zou willen zien
- Mogelijk minder mastitis

## Argumenten tegen Kbk

- Het scheiden na band opbouwen is stressvol voor kalf en moederkoe
- (deze band ontstaat snel, scheiden na een aantal uur bij elkaar is ook vaak stressvol)
- Ogenschijnlijk fitte dieren door de stimulans tussen kalf en koe waardoor een minder goede conditie of ziekte bij het kalf gecamoufleerd wordt
- Kan gevaarlijk voor het kalf zijn wanneer een andere koe geen andere kalveren accepteert in de kudde
- Kan gevaarlijk zijn voor het kalf wanneer er geen vluchtroutes zijn in de weide/stal
- Minder melk voor verkoop
- Groeidip na scheiden kan ontstaan
- Overgang van koemelk naar kunstmelk in de kalverhouderij kan een groeidip geven
- Instellingen van Lely (melkrobot) zijn er nog niet op aangepast
- Het zou potentieel kunnen voorkomen dat kalveren niet altijd in de kudde of door moeder worden geaccepteerd
- Voor een koe kan de maternale zorg ook stressvol worden gevonden omdat zij haar kalf continue in de gaten moet houden (deze dieren zou je dan kunnen uitselecteren)
- Geen uitgebalanceerd (poeder)dieet meer voor kalf, mogelijk te vette/ eiwitrijke melk waardoor mogelijk mineralen en vitamines tekort. Kalf kan te vet worden
- Als het niet goed gaat kan het meer tijd kosten
- Kalveren verwilderen en/of worden agressief
- Observeren, interpreteren, controleren en anticiperen op gedrag van de koeien kost tijd en energie voor de boer om te leren
- Niet alle koeien zijn goede moeders (er is gefokt op melkproductie)
- Spenen kost de boer tijd en het kalf en moederkoe stress
- Kosten en inspanning extra (stal)ruimte creëren/stalaanpassing
- Eventuele stalaanpassingen
- Boer moet leren wat kudde- en natuurlijk gedrag vertonen is
- Ziektes moeilijker op te sporen in een kudde dan in een afgezet hok
- Ziekten zouden zich mogelijk makkelijker verspreiden binnen verschillende leeftijden ([zie bijlage VII](#))





# Achtergrondinformatie



# Literatuurlijst

- Antonis A., Verwer C. e.a. (2017). *Verkenning Kalf bij de Koe: Een sectorbrede inventarisatie van kennis en ervaring rond het houden van kalveren bij de koe*. Wageningen University & Research, Louis Bolk Instituut. Geraadpleegd via: <https://www.louisbolk.nl/sites/default/files/publication/pdf/3322.pdf>
- Barth K., Bock A. e.a. (2022). *Cow-bonded calf rearing in dairy farming. A practical guide*. Bioland, Thünen Institute of Organic Farming & Christian-Albrechts-Universität Kiel
- Caring Farmers (2023). *Boerenverhalen*. Geraadpleegd via: <https://kalfjesbijdekoe.nl/voor-boeren/boerenverhalen/>
- Cook N.B., Keyserlingk von M.A.G. e.a. (2023). *Perspective3: Prolonged cow calf contact - A dilemma or simply another step in the evolution of the dairy industry?* Geraadpleegd via: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0022030223006409>
- Gezondheidsdienst voor Dieren (2023). *BVD*. Geraadpleegd via: <https://www.gddiergezondheid.nl/nl/Diergezondheid/Dierziekten/BVD>
- Gezondheidsdienst voor Dieren (2023). Geraadpleegd via: <https://www.gddiergezondheid.nl/>
- Groot M., Kleijer-Ligtenberg G. e.a. (2011). *Stalboekje Melkvee: natuurlijk gezond met kruiden en andere natuurproducten*. Geraadpleegd via: <https://edepot.wur.nl/162983>
- Linden, v.d. F (2023). *Nieuw advies over weghalen kalveren bij geboorte*. Geraadpleegd via: <https://www.landbouwleven.be/16577/article/2023-04-26/nieuw-advies-over-weghalen-kalveren-bij-geboorte>
- Louis Bolk Instituut & Livestock Research WUR. *Familiekuddes: Zoals de koe het zou willen*. Geraadpleegd via: <http://www.familiekuddes.nl>
- Lysias advies, Schuttelaar&Partners, Rebel (2021). *Scenariostudie kalverketen: Scenario's voor een andere inrichting van de keten*. Geraadpleegd via: <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-8fd16148-f322-46ab-aeb7-2ca96da03b4a/pdf>
- Mikulska A. (2022). *Final thesis report: The feasibility of the calf at foot housing system*. Geraadpleegd via: [https://kalfjesbijdekoe.nl/wp-content/uploads/thesis-by-Aleksandra-Mikulska\\_-\\_the-calf-at-foot-system\\_-\\_copy.pdf](https://kalfjesbijdekoe.nl/wp-content/uploads/thesis-by-Aleksandra-Mikulska_-_the-calf-at-foot-system_-_copy.pdf)
- Vaarst M., Hellec F. e.a.(2020). *Cow calf contact in dairy herds viewed from the perspectives of calves, cows, humans and the farming system. Farmers' perceptions and experiences related to dam-rearing systems*. Geraadpleegd via: <https://hal.inrae.fr/hal-03036547/document>
- Wenker M.L., Bokkers E.A.M. e.a. (2020). *Effect of cow-calf contact on cow motivation to reunite with their calf*. Geraadpleegd via: <https://research.wur.nl/en/publications/effect-of-cow-calf-contact-on-cow-motivation-to-reunite-with-thei>
- Wenker M.L. (2022). *Welfare implications of prolonged cow-calf contact in dairy farming*. Wageningen: Wageningen Institute of Animal Sciences
- Wenker M.L. (2016). *Kalfjes bij de koe op Demeter-melkveebedrijven? Inventarisatie van de huidige werkwijze en een mogelijk draagvlak onder de Demeter-melkveehouders*. Stichting Demeter
- Lees alle bijlagen en meer informatie op [kalfjesbijdekoe.nl/stappenplan](https://kalfjesbijdekoe.nl/stappenplan)

# Colofon

Voor deze handleiding bedanken we alle Kbk melkveehouders, en met name Gerjo Koskamp en Corne Ansems. Maar ook hebben meegelezen: dierenarts Gerdien Kleijer, Janina van der Drift van Kalverliefde, Martine Vos van WithGreenEyes, taalonderzoekster Leonie Cornips en Adriaan Anthonis, senior onderzoeker gespecialiseerd in rundvee aan de Universiteit Utrecht.

De campagne Kalfjes bij de Koe is mede mogelijk gemaakt door de donateurs van Caring Farmers, Sabe subsidie van het ministerie LNV, het Barth Misset Fonds, Fund Animal Welfare Projects en Rerooting the Dutch Food System.

Kalfjes bij de Koe is een campagne van Caring Farmers. Voor meer informatie, neem contact op via [info@caringfarmers.nl](mailto:info@caringfarmers.nl)

## **Adriaan Antonis, senior onderzoeker gezondheid rundvee (WUR/UU):**

*Vanuit mijn werk bij de Sustainable Ruminant Health (SRH) groep, ben ik erg blij met het initiatief Kalfjes bij de Koe. Wij willen erg graag een blijvende bijdrage leveren bij het borgen en verbeteren van de diergezondheid in duurzame veehouderijssystemen.*

*Ik ben er van overtuigd dat kalf bij koe past in een duurzame veehouderij. De transitie van gangbaar naar een systeem waar kalveren bij de (moeder)koe gehouden worden, vraagt om aanpassingen in het systeem: aanpassingen van de boer op verschillende niveaus, maar ook van de dierenarts.*

*Gevoed door positieve en negatieve ervaringen in de praktijk, zal met een stukje wetenschappelijke onderbouwing langzaam een zorgvuldige en misschien bredere invulling aan die transitie gegeven worden. Ik zie voor ons een rol in dat onderzoek en in de opleiding van de dierenartsen van de toekomst.*

## Donateurs



**Fund Animal  
Welfare Projects**

